

วรรณคดีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสได้ถูกจำแนกไว้หลายกลุ่ม หลายประเภท และกลุ่มเด็กเร่ร่อน ก็จัดเป็นกลุ่มที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนในเรื่องของการด้อยโอกาสและขาดโอกาสที่จะได้รับบริการอันจำเป็นต่อการพัฒนาการชีวิต (นิลยา กัทลิตระพันธ์, 2535) โดยเป็นผลกระทบอันหนึ่งที่เกิดมาจากปรากฏการณ์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่ได้ถูกพัฒนาและก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วที่ก่อให้เกิดปัญหานานาประการ อันเป็นสาเหตุที่ทำให้เด็กได้ออกมาใช้ชีวิตเร่ร่อนจำนวนมากในสังคมปัจจุบัน และมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นต่อไปในอนาคต

ในการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้มีความเข้าใจและชัดเจน เกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนมากขึ้น ผู้วิจัยได้รวบรวมและแบ่งขอบเขตการศึกษาเป็น 5 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เด็กเร่ร่อน

- 1.1 ความหมายของเด็กเร่ร่อน
- 1.2 เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย
- 1.3 สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาเด็กเร่ร่อน
- 1.4 กระบวนการเป็นเด็กเร่ร่อน
- 1.5 สภาพปัจจุบันของเด็กเร่ร่อน

ตอนที่ 2 รูปแบบการให้บริการและการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน

- 2.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน
- 2.2 รูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน

ตอนที่ 3 การปฏิสัมพันธ์

3.1 ปฏิสัมพันธ์ในการเรียนการสอนระหว่างครูกับนักเรียน

3.2 ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ตอนที่ 4 การวิจัยเชิงคุณภาพ

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 เด็กเร่ร่อน

1.1 ความหมายของเด็กเร่ร่อน

ตามคำนิยามของ UNICEF (UNITED NATIONS CHILDREN'S FUND) ให้ความหมายว่า เด็กเร่ร่อน (Street Children) หมายถึง เด็กอายุต่าง ๆ ถึง 15 ปี ซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวันอยู่ตามท้องถนน (เช่น กว่าครึ่งวัน หรือ หลาย ๆ วัน) UNICEF ได้ใช้เกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับครอบครัวแบ่งเด็กดังกล่าวออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ คือ

1. เด็กเร่ร่อนที่มีครอบครัว เด็กประเภทนี้ยังอยู่กับครอบครัวและกลับไปหาครอบครัวทุกวัน แต่ใช้เวลาส่วนใหญ่ในแต่ละวันอยู่ในท้องถนน เช่น เด็กเฝ้าขายของและบริการต่าง ๆ ขายพวงมาลัย หนังสือพิมพ์ เด็กเฝ้ารถ เฝ้าซอง และหนักไปถึงบริการทางเพศก็มีไม่น้อย เด็กขอทาน ไม่ว่าจะโดดเดี่ยวหรือเป็นกลุ่ม จะโดยมีหรือไม่มี การแลกเปลี่ยน เช่น ร้องเพลง เล่นดนตรีให้ฟัง เด็กเก็บของเหลือไว้ตามกองขยะ หรือตามสถานที่ต่าง ๆ และเด็กที่เตร็ดเตร่อยู่ตามท้องถนนโดยไม่มีจุดหมาย เป็นต้น

2. เด็กเร่ร่อนที่แยกจากครอบครัว เด็กเร่ร่อนประเภทนี้ในตอนแรกนั้นทราบว่าจะออกจากครอบครัวที่ไหน แต่ออกมาจากครอบครัวด้วยความสมัครใจ หรืออาจถูกผลักดันจากผู้ปกครองให้ออกมาเพื่อเป็นการลดภาระ เมื่อออกมาแล้วก็ไม่ได้กลับไปหาครอบครัวอีก หรือกลับไปนาน ๆ ครั้ง และบางกรณีเมื่อกลับไปในตอนหลัง ๆ ก็อาจหาครอบครัวไม่พบเนื่องจาก

ครอบครัวโฮกย้ายไป หรือญาติสนิทที่เด็กมีความผูกพันสูงจากไป ทำให้เป็นการขาดจากครอบครัว อย่างถาวร การไม่กลับบ้านนี้อาจมีเหตุผลต่าง ๆ เช่น หนีจากบ้านแล้วไม่กล้ากลับเข้าไป เพราะ กลัวถูกคุด่าลงโทษ หรือผู้ปกครองใช้ให้หาเงิน แต่ได้เงินทองไม่พอจึงไม่กล้ากลับไป หรือเห็นว่า มีอิสรภาพกว่าอยู่กับครอบครัว เป็นต้น ในขณะที่แยกจากครอบครัวนี้ เด็กอาจประกอบอาชีพต่าง ๆ หรือไม่ประกอบอาชีพ แต่ขอเขากินพอประทังชีวิตไปก็ได้

3. เด็กเร่ร่อนที่ไร้ครอบครัว เช่น เด็กกำพร้า หรือ เด็กที่ถูกปล่อยทิ้ง หรือ พัดหลงจาก พ่อ แม่ ผู้ปกครอง ไม่สามารถติดตามกันได้ เด็กเหล่านี้ขาดความสัมพันธ์กับครอบครัว แบบถาวร

4. เด็กเร่ร่อนพร้อมกับครอบครัว เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่อพยพเข้าเมืองใหญ่มา พร้อมกับครอบครัว

เด็กเร่ร่อน ตามนิยามของฝ่ายคุ้มครองสวัสดิภาพ กองสงเคราะห์เด็ก และ บุคคลวิรุณ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย (2532) หมายถึง เด็กที่ไม่มีถิ่นที่อยู่อาศัย ไปตามสถานที่ต่าง ๆ ค่ำไหนดอนนั้น เช่น ตลาด ที่พักผู้โดยสาร รถเมล์ วัด สวนสาธารณะ หรือ แม้แต่ที่ว่างหน้าร้านค้า ข้างถนน บางคนมีเพียงผ้าพันกาย หรือกางเกงเพียงตัวเดียวที่จะให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย ขณะนอนหลับในยามค่ำคืน เด็กเร่ร่อนเหล่านี้มีทั้งที่ขาดบิดามารดา ผู้อุปการะ เลี้ยงดู และรวมทั้งที่มีบิดามารดา ญาติพี่น้องอุปการะในครอบครัว แต่ตัวเด็กหนีออกจากบ้านด้วย สาเหตุต่าง ๆ เช่น ครอบครัวขาดเงิน ครอบครัวแตกแยก เด็กจึงเที่ยวเร่ร่อนดำเนินชีวิตไปตาม สถานที่ต่าง ๆ นอกบ้าน หาอาหารและปัจจัยต่าง ๆ มาเลี้ยงชีพตนเองด้วยการเก็บเศษอาหาร และสิ่งของต่าง ๆ ขอกทาน หรือ รับจ้าง ทำงานที่ไม่แน่นอน เช่น ล้างจาน ซักผ้า เก็บเศษ กระดาษ เก็บขวดและเศษเหล็กขายเพื่อยังชีพ

สายสุวี จุติกุล (2535) ได้ให้ความหมายว่า เด็กเร่ร่อน หมายถึง เด็กที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัว และเร่ร่อนตามถนนหรือสาธารณสถาน โดยอาจแบ่งออกได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. เด็กที่มีอาชีพอยู่บนท้องถนน หมายถึง เด็กที่ขายพวงมาลัยดอกไม้ หรือ หนังสือพิมพ์ตามสี่แยก หรือตามถนนทั่วไป หรืออาจใช้รถจักรยาน ขายขนมหรืออื่น ๆ เด็กเหล่านี้อาจมีครอบครัวหรือไม่มีครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยก็ได้
2. เด็กที่มีอาชีพอยู่ข้างถนน เด็กเหล่านี้อาจเป็นเด็กชกาน เด็กขายหมากฝรั่ง เด็กรับจ้าง ชั้ครองเท้าและอื่น ๆ เด็กเหล่านี้อาจมีครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยหรือไม่มีครอบครัวก็ได้เช่นกัน
3. เด็กที่เร่ร่อนนอนตามใต้สะพาน ตามตลาด ตามหาดทราย หรือสถานที่ที่กำลั้งก่อสร้าง หรือใต้ถุนอาคารใหญ่ ๆ ที่ไม่มีใครดูแลหรือเข้มงวด เด็กเหล่านี้มีอาชีพที่แน่นอนหรือไม่อาชีพ และมักเป็นเด็กที่ไม่มีครอบครัวที่อาศัยอยู่ด้วยในขณะที่เร่ร่อน

ชูชานนา แอกเนลลี (2529) ให้ความหมายไว้ว่า เด็กเร่ร่อน หมายถึง ผู้เยาว์ที่ชั้ดข้างถนน รวมทั้งที่ว่างเป็นที่อยู่อาศัย โดยปราศจากการคุ้มครองสวัสดิภาพในทางที่เหมาะสม

วัลลภ ตั้งคณาภิรักษ์ (2535) ได้กล่าวไว้ว่า เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย สามารถจะจำแนกให้ความหมายแตกต่างกันได้เป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. เป็นเด็กที่เร่ร่อนตามวิถีชีวิตของครอบครัว ลักษณะของเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้เปรียบแล้วเหมือนกับ "ฮิปซี" ที่อพยพเคลื่อนย้ายไปหากินตามที่ต่าง ๆ ในพื้นที่ทะเลทราย หากแต่ "เด็กไทย" กลุ่มนี้จะเร่ร่อนตามครอบครัวไปตามแหล่งงานใหม่ได้แก่ งานในไร่อ้อย งานกรีดยางในสวน จนถึงงานตามแหล่งก่อสร้างทั่วไปและงานชกานที่เร่ร่อนและฝึกตามข้างทางในเมืองใหญ่
2. เป็นเด็กเร่ร่อนที่หลุดออกมาจากครอบครัว ลักษณะของเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กที่ได้รับแรงผลักดันรุนแรงจากครอบครัว ตั้งแต่ความแร้นแค้นอดอยากในครอบครัว การถูกคุด่าและตบตีเป็นประจำ การถูกบังคับใช้งานอย่างหนัก จนเด็ก ๆ ทนรับสภาพเหล่านี้ไม่ไหว จึงหนีออกจากบ้านมาเร่ร่อนไปในทุกหนแห่ง เพื่อความอยู่รอดของตัวเอง

โครงการเพื่อเด็กและเยาวชนเร่ร่อนจรจัดของสภาเยาวชนคาทอลิกแห่งประเทศไทย (2528-2530) ให้ความหมายของ "เด็กและเยาวชนเร่ร่อน" หมายถึง เด็กและเยาวชนที่อยู่นอกสถาบันครอบครัว การอยู่นอกสถาบันครอบครัว คือ การอยู่นอกบ้านหรือข้างถนนนั่นเอง พวกเขาไม่มีที่พึ่งพิงทางใจ และบางกรณีได้ตัดขาดความสัมพันธ์กับครอบครัวด้วย

โครงการสตรีและเยาวชนศึกษา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2535) ได้สรุปคำจำกัดความ เด็กเร่ร่อน ไว้ว่า หมายถึง เด็กที่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งแน่นอน เร่ร่อนในที่สาธารณะ ทำงานตามอัธยาศัย หรือ ได้รับคำสั่งให้ทำงาน ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเป็นเหยื่อมิฉฉาชีพ

กมล รอดคล้าย (2537) ได้สรุปความหมายของเด็กเร่ร่อน ไว้ว่า หมายถึง เด็กที่ไม่ได้อาศัยอยู่กับครอบครัวและเร่ร่อนอยู่ตามถนนหรือสถานที่สาธารณะ

กล่าวโดยสรุป เด็กเร่ร่อน หมายถึง เด็กที่ไม่ได้อยู่ในระบบสถาบันครอบครัวอย่างสมบูรณ์ และออกมาเร่ร่อนอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ โดยไม่เป็นหลักแหล่งที่แน่นอน

1.2 เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย

เด็กเร่ร่อนจรจัดนั้นนับว่ามีมาเนิ่นนานแล้วก่อนยุคสุโขทัยของไทยเสียอีก ด้วยเหตุผลของสงครามและโรคระบาด ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่ทำให้บ้านแตกสาแหรกขาด เด็กพลัดหลงทาง พลัดพ่อแม่ ผู้ปกครอง กำพร้าพ่อแม่ ทำให้เด็กต้องเคี้ยวคว้างกระตังกลายเป็นเด็กเร่ร่อนขึ้น จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในหลักศิลาจารึกว่าได้มีการสงเคราะห์เด็กเร่ร่อนตามวัด ซึ่งเป็นไปในลักษณะของเด็กที่มีมูลเหตุมาจากการกำพร้าไร้ที่พึ่งพิง มิใช่การเร่ร่อนอย่างแท้จริงนัก เพราะเป็นการพลัดพรากจากครอบครัวด้วยเหตุอันสุดวิสัย และรัฐจะมีเงินงบประมาณราวปีละ 10 ซึ่ง สำหรับเป็นทุนในการดูแลและรับภาระเด็กเหล่านี้ (วัลลภ ตั้งคณาภิรักษ์, 2535)

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเด็กเร่ร่อนน่าจะชัดเจนก็ในปี 2479 โดย
 รัฐบาลตราพระราชบัญญัติจัดการมิกและอบรมเด็กบางจำพวก ซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้นำเด็กบาง
 จำพวก น่าจะหมายถึง เด็กกำพร้าและเด็กที่เกะกะเกเรไว้ที่อยู่ออาศัย ไปฝึกอยู่ที่เกาะใหญ่
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนั้น จึงน่าจะสรุปได้ว่า ในช่วงอดีตที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงปี 2479
 ปัญหาเด็กเร่ร่อนได้มีมา แต่ไม่มากและไม่เป็นปัญหาของสังคมที่รุนแรงมากนัก เหมือนดังยุค
 ปัจจุบันที่เด็กเร่ร่อนนับเป็นปัญหาใหม่ในสังคมและนับวันจะเป็นปัญหาใหญ่ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น
 ในอนาคต

ยุคปัจจุบันที่ทำให้เกิดปัญหาเด็กเร่ร่อน ซึ่งจะต้องถือเอายุคสมัยตั้งแต่มีการ
 เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในสังคมไทยเป็นเกณฑ์ เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ซึ่งยุคสมัยที่เป็น
 หัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง อาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงตั้งแต่
 ยุคสนธิสัญญาเบาริงปี 2402 ถึงยุคก่อตั้งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจประเทศ ปี 2504 ในช่วงนี้
 เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ก่อตัวขึ้นในสังคมที่เริ่มจากการพัฒนาความเจริญเติบโตในรูปแบบของ
 ประเทศตะวันตก ซึ่งเป็นสังคมที่แตกต่างจากลักษณะสังคมไทยโดยทั่วไปอย่างสิ้นเชิง การ
 แลกเปลี่ยนผลผลิตแบบชายหือเกื้อกูลกันก็กลับกลายเป็นระบบการแข่งขันค้าขายเอากำไร
 วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนซึ่งมีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่เชิงชชชช การอยู่ร่วมกัน
 เสมือนเครือญาติขนาดใหญ่ ก็เริ่มอพยพย้ายถิ่นแยกครอบครัวเป็นลักษณะครอบครัวเชิงเดี่ยวที่มี
 พี่ชงพ่อ และแม่ คนแก่และเด็ก ๆ และในช่วงที่สอง คือ การเริ่มนนวนโอบาชของ
 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา ซึ่งในช่วงนี้เองที่เป็นยุคที่ส่งผลต่อการขยายตัว
 ของเด็กเร่ร่อนที่แท้จริง และก่อให้เกิดปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้น โดยเริ่มต้นจากการวางแผน
 การพัฒนาที่เพิ่มความแตกต่างออกไปจากวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยมากยิ่งขึ้น ผลจาก
 การพัฒนาประเทศนำมาซึ่งการแข่งขัน การเอารัดเอาเปรียบเกิดกลุ่มผูกขาดและแบ่งแยกชนชั้น
 ทางฐานะ ความร่ำรวย ความยากจน ที่แพร่กระจายและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี ความเจริญ
 ในสังคมเมืองกับสังคมชนบทที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ก่อให้เกิดการอพยพโยกย้ายเพื่อเข้ามา
 ในสังคมที่เจริญกว่า ทั้งโครงสร้างของครอบครัวอ่อนแอลง ก่อให้เกิดความแตกร้างร้างขึ้น
 สภาพชีวิตคู่ภายในครอบครัวมีความแตกร้างสูงขึ้น จากสภาพความดิ้นเครียดต่อสภาวะเศรษฐกิจ

ที่บีบรัดอย่างรุนแรงในปัจจุบันและต่อไปในอนาคต (กมล รอดคล้าย, 2537) กระแสความรุนแรงเหล่านี้เองเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้เด็กหนีออกจากครอบครัวไปสู่การใช้ชีวิตแร่ร้อนที่มีอิสระและไร้ระบบในสังคม

1.3 สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาเด็กแร่ร้อน

จากรายงานการสัมมนาในระดับชาติ เรื่อง เด็กแร่ร้อน เมื่อวันที่ 16 - 18 มกราคม 2534 ของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ได้พบสาเหตุใหญ่ของการที่เด็กและเยาวชนได้กลายเป็นเด็กแร่ร้อนที่คล้ายคลึงกัน 3 ประการใหญ่ คือ

1. แรงผลักดันจากครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งรวมถึง พ่อ แม่ พี่น้อง ความรัก ความอบอุ่นในบ้าน ความไม่เข้าใจ สภาพแวดล้อมภายในบ้านและชุมชน ไม่ได้ส่งเสริมให้เด็กมีความผูกพันกับบ้านและครอบครัว ตลอดจนสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวยากจน ครอบครัวแร่ร้อน ลุกมากการเลี้ยงดูเข้มงวดเกินไป พ่อแม่ต้องโทษหรือเสียชีวิต

2. ตัวเด็กเอง ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากแรงผลักดันภายในบ้านและแรงดึงดูดจากนอกบ้านประกอบด้วยช่วงวัยของเด็กอากู้ออากเห็น ออากพญกัษ รักสนุก คิดเพื่อน ต้องการความรักความสนใจจากเพื่อนต่างเพศถ้าเป็นกลุ่มวัยรุ่น เบื่อบ้าน เบื่อโรงเรียน กลัวการถูกลงโทษ จากการกระทำผิดของตนเอง บางคนสติปัญญาต่ำและถูกชักจูงล่อลวงได้ง่าย รวมถึงการพลัดหลงและกลับบ้านไม่ถูก

3. สังคมสิ่งเร้าภายนอก เป็นแรงดึงดูดให้เด็กเข้าสู่สังคมแร่ร้อนเพราะมีทั้งสิ่งจูงใจให้เด็กได้สนุกสนานเพลิดเพลินตามวิถีความเจริญสมัยใหม่ เช่น ห้างสรรพสินค้า วิดีโอเกม สนั่นเกอร์ สถานคิสโก้เฮค โรงภาพยนตร์ สวนสนุก สวนสาธารณะ ฯลฯ เด็กสามารถหาเงินได้ง่ายจากการขอทานในแหล่งท่องเที่ยวหรือขายบริการทางเพศโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนี้แล้วอิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ก็ถ่ายทอดค่านิยมที่พุ่งเพื่อ ให้เด็กได้ลอกเลียนพฤติกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย

สาขาสรี จุติกุล (2535) ได้ให้ทัศนะว่าสาเหตุของปัญหาเกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคม ซึ่งส่งผลให้เป็นเหตุหลักคั้งให้เด็กออกมาเร่ร่อนตามถนนโดยลำพัง ได้แก่

1. การอพยพเคลื่อนย้ายที่ตามมาหากัน โดยเฉพาะการย้ายจากชนบทมาสู่เมือง และทำให้ไม่มีที่พักอาศัยที่แน่นอน

2. การมีอาชีพที่เคลื่อนย้ายที่อยู่ เช่น อาชีพก่อสร้าง เป็นต้น

3. ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยห่างขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง คนจนก็ยังจนอยู่ในขณะที่คนรวย รวยขึ้น

4. ทั้งหญิงและชายต้องออกทำงานเพื่อช่วยจุนเจือครอบครัว

5. ค่านิยมทางวัตถุนั้นมีน้ำหนักมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้ค่านิยมอื่น ๆ เช่น

ความสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในครอบครัวอ่อนกำลังลง

6. ความเป็นเมืองเพิ่มขึ้น ทำให้สมาชิกในชุมชนต่างคนต่างอยู่ และไม่เอื้ออาทรต่อกันอย่างสังคมในชนบท

และจากการวิจัยของ นิตยา กัทสิระพันธ์ ในเรื่องการศึกษาสภาพและนโยบาย เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส เด็กเร่ร่อน (2535) และ สาขาสรี จุติกุล (2533) ได้ประมวลรายละเอียดของสาเหตุการเกิดเด็กเร่ร่อนไว้ ดังนี้

1. สาเหตุจากครอบครัวและผู้ปกครอง

ครอบครัวที่ความสัมพันธ์ภายในแตกแยก ขาดความรักความอบอุ่นและไม่เข้าใจกัน ปัญหาการหย่าร้างของพ่อและแม่ การทะเลาะเบาะแว้ง คำทอ การประพฤติปฏิบัติตัวไม่ดีต่อกัน การแต่งงานบ่อยครั้งของพ่อแม่ ทำให้เกิดปัญหาพ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง ซึ่งมักจะเป็นปฏิปักษ์กับลูกเลี้ยง เด็กจึงขาดที่พึ่งทางใจ เหงาและว่าเหว่ นอกจากนั้นสภาพแวดล้อมภายในบ้านและชุมชนก็ไม่ได้ส่งเสริมให้เด็กมีความผูกพันกับบ้านและครอบครัว เช่น พ่อแม่ผู้ปกครองเล่นการพนันดื่มสุรา เสพยาเสพติดต่าง ๆ เด็กจะถูกปล่อยปละละเลยไม่มีความสงบสุขในครอบครัว

ครอบครัวเร่ร่อน อพยพเดินทางประกอบอาชีพไปเรื่อย ๆ ตามแหล่งงานที่มี ซึ่งก็จะเป็นหลักแหล่งได้นานนัก เด็กต้องอพยพติดตามครอบครัวไปเรื่อย ๆ จึงไม่สามารถเข้าสู่การศึกษาระบบโรงเรียนได้ ประกอบกับพ่อแม่เองก็ไม่มีความรู้ทางการศึกษานัก จึงไม่ส่งเสริมให้ลูกได้เรียนหนังสือ ในขณะที่พ่อแม่ต้องชวนชายทำงานหรือหางานทำอยู่ตลอดเวลา แม้บางครั้งเด็กอาจได้รับการศึกษามาก่อนแล้วก็ตาม แต่เมื่อพ้นเกณฑ์ศึกษาภาคบังคับ พ่อแม่ก็ไม่สนใจ เด็กจึงแว้งคว้าง ดูแลตัวเอง และในบางกรณีที่รุนแรงสำหรับครอบครัวเร่ร่อน คือ กรณีที่พ่อแม่ เจตนาจงใจทิ้งลูกไว้ตามแหล่งชุมชน หรือสถานชนสงฆ์ต่าง ๆ เพราะไม่ต้องการหอบหิ้วเป็นภาระต่อไป เด็กจึงตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการเป็นเด็กเร่ร่อนได้โดยง่าย

ครอบครัวยากจน ความจำเป็นของครอบครัวประเภทนี้คือ พ่อแม่ต้องทำงานหนักเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ไม่มีเวลาสนใจดูแลลูก แต่ก็มักจะเป็นครอบครัวที่มีลูกมาก ไม่มีความรู้และไม่สนใจในเรื่องของการวางแผนครอบครัว การมีลูกมากจึงทำให้เกิดความล่าช้า ไม่สามารถให้ความสุขุติธรรมกับเด็กได้ และมีการลงโทษอย่างรุนแรง อาจถึงข่มเด็กหรือเพิกเฉยทารุณ นอกจากนี้บางครอบครัวพ่อแม่ผู้ปกครองยังบังคับให้เด็กเป็นเครื่องมือหากิน เช่น ขอดทาน บางคนก็เป็นใจให้ลูกออกมาเร่ร่อน หาเลี้ยงชีพเอง

ครอบครัวฐานะปานกลางก็มีโอกาสที่เป็นสาเหตุให้เด็กออกมาสู่สังคมเร่ร่อนได้ เพราะฐานะทางเศรษฐกิจปัจจุบันบังคับให้ต้องทำงานหารายได้ทั้งสามี ภรรยา จนไม่มีเวลาจะใกล้ชิดและอบรมลูก หรือแม้แต่การเลี้ยงดูอย่างเข้มงวดจนเกินไป การใช้กฎเกณฑ์บังคับเด็กอยู่เป็นประจำ ทำให้เกิดความรู้สึกห่างเหิน พ่อแม่ ครอบครัว และบ้าน

ครอบครัวอุปการะ กรณีที่เคสอุปการะเด็กจากสถานสงเคราะห์ของทางราชการ นำมาเลี้ยงตั้งแต่เด็กเล็ก แต่ไม่ได้ให้ความรักและความเอาใจใส่ดูแลเต็มที่ เมื่อเด็กโตขึ้นมีปัญหาคาความประพฤติ ครอบครัวอุปการะบางคนจะร้องขอส่งเด็กกลับคืนสถานสงเคราะห์ และญาติปฏิเสธที่จะรับเด็กกลับเข้าครอบครัว ทำให้เกิดผลกระทบต่อจิตใจของเด็ก และพยายามหลบหนีมาเร่ร่อน

ยังมีลักษณะของครอบครัวที่สร้างปัญหาให้เกิดเด็กเร่ร่อนอีก ได้แก่ สามีภรรยาที่แต่งงานหรืออยู่กินด้วยกันตั้งแต่อาสู่น้อย ๆ ยังไม่มีวุฒิภาวะในการรับผิดชอบเลี้ยงดูครอบครัวของตนและไม่มีความพร้อมที่จะเลี้ยงดูลูก มักจะมีความจงใจทิ้งลูกอย่างมาก หรือกรณีครอบครัวที่พ่อหรือแม่ต้องโทษ ถูกจำคุกและเด็กต้องอยู่ในความดูแลของญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่นนำมาอุปการะไว้ กรณีครอบครัวที่พ่อแม่เสียชีวิตและผู้ปกครองที่เลี้ยงดูมาเสียชีวิต หรือแม้แต่เด็กที่อยู่ในความดูแลเลี้ยงดูของแม่หรือพ่อเพียงผู้เดียว (Single mother/father) ต่าง ๆ เหล่านี้ เด็กจำเป็นต้องค้นหาเลี้ยงชีพของตน เร่ร่อนไปตามสถานที่ต่าง ๆ

2. สาเหตุจากโรงเรียน

สาเหตุรองที่เด็กออกมาเร่ร่อน คือ สาเหตุมาจากโรงเรียน (สาธุสุริ จุติกุล, 2533) ทางโรงเรียนไม่ให้ความสนใจเด็กเท่าที่ควร ครูลงโทษเด็กโดยไม่ถามถึงสาเหตุและครูตะโกนด่าเด็กต่อหน้าเพื่อน ๆ ในชั้นเรียนทำให้เด็กอับอายและเพื่อนล้อเลียนปมด้อยต่าง ๆ เมื่อเด็กถูกลงโทษทำให้เด็กไม่อยากเรียนหนังสือ ขาดเรียนบ่อย ๆ หลบหนีเรียนออกจากโรงเรียน ซึ่งผลักดันไปสู่การเป็นเด็กเร่ร่อน (ฉ่ำภา พึ่งเฟื่อง, 2534) จากการศึกษาของ ม.ร.ว.สมพร สุกส์นีย์ (2531) พบว่า เด็กหนีโรงเรียน (Truancy) มี 2 ลักษณะ คือ

2.1 การหนีโรงเรียนของเด็กเล็ก เกิดจากสถานการณ์ที่บ้านทำให้เด็กเล็กกลัวโรงเรียน เพราะเด็กเล็กอายุประมาณ 3 - 6 ปี มีความคุ้นเคยกับการเอาอกเอาใจจากพ่อแม่ และบุคคลรอบข้าง เด็กไม่ต้องรับผิดชอบตนเองและไม่เคยรับผิดชอบต่องานบรรพชาศที่บ้าน มีแต่ความสะดากสะบาย ฉะนั้นเมื่อเด็กมาอยู่โรงเรียนที่ต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ เด็กไม่สามารถปรับตัวได้ จึงหนีโรงเรียน

2.2 การหนีโรงเรียนของเด็กโต เกิดจากการเรียนเป็นเหตุหรือเป็นผลจากโรงเรียน อาทิ เช่น การบ้านยากและมากเกินไป ผลการเรียนไม่ดี มีปมด้อยถูกเพื่อนล้อเลียน เขาเข้าถากถาง ไม่ได้รับการยอมรับจากครูและเพื่อน ขาดการส่งเสริมให้กำลังใจจากครู และเด็กจะถูกลงโทษเมื่อทำผิดหรือไม่ทำการบ้าน

3. สาเหตุจากตัวเด็กเอง

นิสัยของเด็กที่อยู่ในช่วงวัยรักสนุก ชอบการผจญภัย ชอบอิสระเสรี ไม่ต้องมีใครมาบังคับ เด็กพวกนี้จะหนีออกจากบ้านโดยไม่ได้คำนึงถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับตน ในปัจจุบันหรืออนาคตเลย ได้แต่สนุกสนานตามเพื่อนไป และไม่ต้องการกลับเข้าบ้าน

เด็กที่มีความรู้สึกถูกทอดทิ้ง เหวงา ไม่ได้ได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัว เบื่อบ้าน เบื่อพ่อแม่ผู้ปกครอง เข้ากับญาติพี่น้องหรือบุคคลอื่น ๆ ภายในบ้านไม่ได้ จึงออกไปแสวงหาจากนอกร้าน คบเพื่อนและคิดเพื่อน ถ้าเป็นพวกวัยรุ่นก็จะมีพฤติกรรมและการแสวงหาความรักความสนใจจากต่างเพศ มีความอิจฉาริษยา ไม่ต้องการถูกแบ่งความรักหรือถูกแย่งความรัก ส่วนเด็กที่กระทำคามผิดในบ้าน เช่น ลักขโมย สร้างเรื่องโกหก เกเร ก่อความเสียหาย ชอบก่อกวนแกล้งรุนแรง จะหนีออกจากบ้านเพราะกลัวการถูกลงโทษ

เด็กที่มีระดับสติปัญญาต่ำ เป็นเพราะในวัยเด็กเล็กไม่ได้รับประทานอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการเพียงพอ หรือแทบจะไม่มีรับประทาน ทำให้การพัฒนาการทางร่างกายและสมองค่อนข้างช้า หรือจะด้วยสาเหตุอะไรก็ตาม เด็กพวกนี้มักมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน ไม่อยากเรียนหนังสือ เรียนไม่ทันเพื่อน ชี้เกิศจ เบื่อโรงเรียน ครูๆ โรงเรียนไม่ตอบสนองความต้องการของเด็กได้ เด็กจะหนีโรงเรียน เด็กที่มีระดับสติปัญญาต่ำนี้จะถูกชักจูงง่าย ทั้งที่ไม่ต้องมีความกดดันอะไรจากบ้านเลขก็ได้

ความอหิวาหรืออหิวาทดลอง ทำให้เด็กตกเป็นเหยื่อของยาเสพติดได้ง่าย และอาจตกอยู่ใต้อิทธิพลของแก๊งมัจฉาชีพ ถูกล่อลวง ถูกบังคับ เป็นเครื่องมือทำงานให้กับแก๊งต่าง ๆ

เด็กที่พลัดหลงจากพ่อแม่ผู้ปกครอง หลงทางกลับบ้านไม่ถูก และขณะที่เร่ร่อนอยู่นั้น สามารถหารายได้ได้ง่ายจากการขอทาน จากจำนวนเด็กที่เข้าสู่สถานสงเคราะห์ทั้งภาครัฐและเอกชน พบว่า เด็กชายจะออกสู่สังคมเร่ร่อนมากกว่าเด็กหญิง และสามารถหา

ราชได้จากการขายบริการทางเพศให้กับชาวต่างชาติ หรือกับนักท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยว กลางคืนของสังคม เด็กเหล่านี้จะได้รับการเลี้ยงดูค่อนข้างดีจากลูกค้า ทำให้เห็นแตกต่างจาก บ้านหรือครอบครัวเดิมของคน ซึ่งไม่เคยได้รับมาก่อน เด็กจะดีใจและไม่ปรารถนาจะกลับไป ครอบครัวอีกเลย

4. สาเหตุจากสังคมภายนอก

สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นแหล่งสลัม ชุมชนแออัด ไม่เป็นที่คิด เห็นว่าจิตใจให้กับเด็กมีความรู้สึกผูกพันหรือฮากอยู่กับที่ พฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลในชุมชน และเปรียบเทียบความเจริญต่าง ๆ ของสถานที่หลากหลายภายนอกชุมชน ทำให้เด็กก้าวออกมา สู้ชีวิตในท้องถนนเพิ่มมากขึ้น

สถานที่พักผ่อนหย่อนใจต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ตาม วิถีความเจริญสมัยใหม่ เช่น ห้างสรรพสินค้าต่าง ๆ สถานดิสโก้เทค โรงภาพยนตร์ ลานสเก็ต โต๊ะบิลเลียด สไนเกอร์ วิดีโอเกม สวนสาธารณะขนาดใหญ่ ๆ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นแหล่ง ฮิวฮวนให้เด็ก ซึ่งมีความฮากรู้อากเห็นได้สัมผัสบรรยากาศที่วุ่นวายและหลงอยู่กับสิ่งเพลิดเพลิน มีผู้คนมากมายที่เด็กสามารถหาเงินได้ง่ายจากการขอทาน เร่ร่อนไปตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ ึงพอใจ

แหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวมากมาย เช่น พัทยา หาดใหญ่ เป็นแหล่ง ที่นอกจาก เด็กเร่ร่อนจะหาเงินได้ง่ายจากการขอทาน การขายของเด็ก ๆ น้อย ๆ การขั ดรองเท้า ฯลฯ แล้ว ยังเป็นแหล่งที่มีการซื้อขายบริการทางเพศ โดยเฉพาะโสเภณีเด็ก ซึ่งเด็ก จะกระทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และไม่รู้ว่าการกระทำเหล่านั้นเสี่ยงต่อความปลอดภัยในชีวิต ของคนในอนาคต เพราะเด็กจะหวังเพียงการมีทรัพย์สินเงินทอง มีที่อยู่กินสะอาดสบาย ได้ แต่งตัวสวยงาม ปัญหาเด็กเร่ร่อนจะมีเพิ่มมากขึ้นจนเห็นได้ชัดเจนในแหล่งท่องเที่ยวตามฤดูกาล ท่องเที่ยว และเวลาเทศกาลต่าง ๆ

เมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญหลายอย่าง โดยเฉพาะทางด้านอุตสาหกรรมจะมีผู้คนอพยพหลังไหลเข้ามาทำงานทำและอยู่อาศัยจำนวนมาก โอกาสของเด็กที่ถูกทอดทิ้ง ถูกละเลย หรือหัดหลงก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกันด้วย

อิทธิพลของสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ถ่ายทอดค่านิยมความต้องการแบบสังคมตะวันตก ความบันเทิงเพื่อ เด็กจะซึมซับเอาความรู้ความคิดลุ่มลึก ๆ และเป็นแรงจูงใจให้ทั้งเด็กที่อยู่ในและนอกระบบการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กในระบบโรงเรียนจะชักชวนกันมาเป็นกลุ่ม เพื่อเข้าไปในสังคมวัฒนธรรมนอกระบบโรงเรียน การเลียนแบบพฤติกรรมที่พบเห็นของสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ จำเป็นต้องมีปัจจัยมากในการจับจ่ายใช้สอย เมื่อพ่อแม่ไม่สามารถตอบสนองได้ เนื่องจากความต้องการ เด็กจึงออกแสวงหาด้วยตัวเอง หรือเพื่อนฝูงชักนำไปในทางที่ไม่ถูกต้อง

1.4 กระบวนการเป็นเด็กเร่ร่อน

กระบวนการเป็นเด็กเร่ร่อน คือ การเปลี่ยนสถานภาพจากเด็กที่อยู่ในวิถีชีวิตของครอบครัวมาสู่วิถีที่ไร้ระบบ และจากผลการวิจัยของ นิตยา กัทลิตระพันธ์ (2535) ได้จำแนกกระบวนการเป็นเด็กเร่ร่อนได้ดังนี้

1. กระบวนการโดยตัวเด็กและครอบครัวกระทำ

1. เริ่มจากที่บ้าน เด็กอยู่ในครอบครัวยากจน มีบ้านอยู่ มีพ่อแม่พี่น้อง แต่บ้านไม่มีความสงบสุข ไม่มีความสบายใจ เด็กขาดความรัก ความเข้าใจ ดังนั้นมีบ้านก็เหมือนไม่มี

2. เด็กถูกใช้เป็นเครื่องมือ ช่วยหาเงินหารายได้มาจุนเจือครอบครัว งานที่เด็กจะทำได้ง่าย คือ การขอรทาน การขายของเล็กน้อยและเด็กถูกบังคับกลาย ๆ ด้วยการถูกลงโทษถ้าไม่สามารถหาเงินได้

3. มีสื่อชักนำจากภายนอก เช่น สื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ ที่วาดภาพสังคมภายนอกไว้ดูงดงามน่าอยู่ สถานพักผ่อนสำราญ อ่างสรรพสินค้า แหล่งบันเทิงต่าง ๆ ที่เด็กรู้จัก

4. ไม่อยากไปโรงเรียน เรียนไม่ทันเพื่อน ครูดู เพื่อนชวนเที่ยว เริ่มหนีบ้านบ้าง หนีโรงเรียนบ้าง เป็นระยะ ๆ เพื่อออกเที่ยวเตร่แต่ยังกลับเข้าบ้านอยู่

5. เริ่มเรียนรู้อะไรที่เอาตัวรอดในสังคมภายนอกมากขึ้น เช่น ขอด่านรับหลังที่จะไปหรือจะสามารถกินอยู่หลับนอนได้ เด็กต้องการอิสระ ไม่อยู่ได้บังคับใคร และเก็บเงินส่วนที่หามาได้ไว้ใช้จ่ายส่วนตัว ดังนั้น เด็กจึงตัดสินใจเร่ร่อนไปเองไม่กลับบ้าน

6. เข้าสู่สังคมเร่ร่อนเต็มตัว ไม่กลับเข้าบ้าน เพราะชีวิตนอกบ้านมีอิสระ มีเพื่อน มีความสนใจ อนาคตขึ้นอยู่กับเพื่อนที่สัญจรด้วยกัน เช่น การขอด่าน การรับจ้าง การฉกชิง การลักขโมย เป็นต้น

7. กระบวนการนี้ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของเด็กในชีวิตประจำวันแต่ละวัน เด็กอาจยังเร่ร่อนอยู่ในที่สาธารณะต่อไป ตราบใดที่ยังไม่ถูกจัดการโดยขบวนการสงเคราะห์ของรัฐและเอกชน ที่สร้างขึ้นเพื่อช่วยเหลือและบรรเทาปัญหาสังคม

ข้อสังเกตสำหรับกระบวนการนี้ เด็กเร่ร่อนมักไม่มีความผูกพันกับบ้านและครอบครัว เด็กจะชอบการผจญภัย ชอบความมีอิสระ แต่ไม่ยอมให้ใครมาบังคับ เด็กอาจจะยอมให้กับบางคนที่คนอื่นชอบหรือรักใคร่ชอบพอนิสัยกัน โอกาสที่เด็กจะอยากกลับบ้านหรือกลับไปได้ยากหรือแทบไม่มีเลย เพราะเด็กออกจากบ้านในลักษณะที่พร้อมที่จะจากมานานพอควร ดังนั้น สถานสงเคราะห์ทั้งรัฐและเอกชนสามารถช่วยเหลือได้มาก

2. กระบวนการโดยมีผู้ล่อลวง ชักจูง

1. ชุมชนแออัด ครอบครัวยากจน หรือครอบครัวฐานะปานกลางที่พ่อแม่ต้องทำงานแข่งกับเวลา ไม่มีเวลาเอาใจใส่ลูกได้อย่างใกล้ชิด

2. มีผู้ชักชวนให้หลงเสน่ห์เสน่ห์ โดยใช้วิธีการหลอกล่อเพื่อให้เด็กคิดหา และประกอบกับความอยากรู้อะไรของลูกเด็กด้วย

3. เด็กคิดหาจะเริ่มมีพฤติกรรมเบี่ยงเบน ลักขโมยทรัพย์สินในบ้าน อารมณ์หงุดหงิด และยอมตกเป็นเครื่องมือของแก๊งมิจจาชีพ และเด็กจะถูกใช้เป็นเหยื่อล่อ หรือเป็นตัวกลางส่งสินค้า

4. เด็กมีความรู้สึกกลัวความมืดที่กระทำไว้ในบ้าน กลัวถูกจับได้ กลัวถูกลงโทษ

5. หนีออกจากบ้าน คบเพื่อนไม่ดี มีวามประพฤติคนไม่เหมาะสมกับวัย เข้าสู่สังคมเร่ร่อนเต็มตัว และมีโอกาสถูกจับถ้าทำผิดกฎหมาย เด็กที่ถูกจับจากแหล่งมีวามต่าง ๆ จะถูกบันทึกประวัติว่าเป็นเด็กเร่ร่อน และถูกพิจารณาส่งต่อหน่วยงานของกรมประชาสงเคราะห์ คือ สถานแรกรับหรือสถานสงเคราะห์ หรือ สถานเฝ้าระวังต่อไป

ข้อสังเกตสำหรับกระบวนการนี้ โอกาสที่เด็กจะกลับสู่ครอบครัวยังมีทางได้ถึงครึ่ง เพราะเด็กออกจากบ้านด้วยความกลัวในความผิดของตน ถ้าครอบครัวให้อภัย ให้ความเข้าใจเด็ก ก็จะเป็นส่วนช่วยให้เด็กมีความต้องการกลับเข้าระบบครอบครัวได้ง่าย

3. กระบวนการที่พ่อแม่กระทำโดยไม่เจตนา

1. มักเกิดขึ้นกับครอบครัวเร่ร่อน อพยพเคลื่อนย้ายทำงานท่า หรือ ประกอบอาชีพขายของเร่ตามงานเทศกาลต่าง ๆ
2. เด็กที่ตามครอบครัวไปด้วยมักเป็นเด็กอายุน้อย ที่พ่อแม่ไม่อาจฝากไว้กับญาติได้ เพราะคนจะต้องเดินทางไปนาน
3. เด็กพลัดหลงไปในที่ที่มีผู้คนมากมาย เช่น ในงานเทศกาล หรือที่สถานีขนส่ง ชุมทางคนเดินทาง ซึ่งช่วงเวลาในขณะนั้นเด็กจะกลายสภาพเป็นเด็กพลัดหลง
4. อาจมีการติดตามหาบุตรหลานที่พลัดหลงแต่ไม่พบ และพ่อแม่เองก็ไม่มีเวลาอยู่ในที่นั้น ๆ ได้นานพอที่จะทราบข่าวคราว
5. เด็กที่เผชิญกับการเร่ร่อนอพยพไปพร้อมครอบครัว เคยชินกับการอยู่ในหมู่คนแปลกหน้ามากมาย จะพยายามตามหาพ่อแม่ ครอบครัว แต่ไม่เจอกัน ในกรณีนี้ถ้ายังไม่พบบุคคลที่นำส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือเจ้าหน้าที่ประชาสงเคราะห์ ก็จะเริ่มสภาพการเป็นเด็กเร่ร่อนชั่วคราว และมีโอกาสที่จะเป็นเร่ร่อนถาวรได้มาก

ข้อสังเกต สำหรับกระบวนการนี้โอกาสที่เด็กกลุ่มนี้จะยอมกลับเข้าสู่ครอบครัวมีมากที่สุด เพราะเด็กยังต้องการครอบครัว แต่เกิดเหตุการณ์ทำให้พลัดพราก ดังนั้น ถ้าสามารถติดตามหาครอบครัวที่อยู่อาศัยของเด็กได้ หรือพ่อแม่ยังติดตามข่าวคราวอยู่ก็จะช่วยลดปัญหาเด็กเร่ร่อนประเภทนี้ได้

4. กระบวนการที่พ่อแม่กระทำโดยเจตนา

1. ลักษณะครอบครัวคล้ายคลึงกับข้อ 3 แต่ต่างกันที่เจตนา
2. พ่อแม่เจตนาปล่อยเด็กทิ้งไว้ในแหล่งชุมชนที่สับสนซุลมุน เพื่อให้เด็กพลัดหลงหายไปกับฝูงชน
3. ไม่มีการติดตามข่าวอีกต่อไป

ข้อสังเกต ในกรณีนี้โอกาสที่เด็กต้องการกลับสู่ครอบครัวมีอยู่เสมอ แต่ครอบครัวพ่อแม่อาจจะปฏิเสธเด็กหรือไม่เต็มใจรับกลับเมื่อสืบพบ

5. กระบวนการจากสถานการณ์ที่พลิกผัน

1. พ่อแม่เสียชีวิต หรือติดคุก หรือหนีจากไป ญาติที่อุปการะเด็กไว้เสียชีวิต ไม่สามารถจะรับอุปการะต่อไปได้ รวมถึงภัยสงครามและภัยพิบัติต่าง ๆ
2. ปู่ย่าตายาย ญาติที่ให้การอุปการะเด็กไว้เสียชีวิต หรือไม่สามารถจะรับอุปการะต่อไปได้
3. เด็กไร้ที่พึ่งทางใจ เหงา ว้าเหว่ ซึมเศร้า
4. ต้องช่วยเหลือตัวเองให้อยู่รอด แต่ก็ไม่ต้องการอยู่ในสถานที่เดิม อหากไปให้ไกลจากสิ่งที่กระทบกระเทือนใจ
5. เด็กเปลี่ยนสภาพเป็นเด็กเร่ร่อนที่เคืองกว้างมาก ขวัญเสีย ถูกหลอกได้ง่าย ไม่มีความปลอดภัยในสวัสดิภาพของเด็กเลย

ปรากฏการณ์จากภัยธรรมชาติหรือภัยสงคราม รัฐต้องให้ความคุ้มครองโดยรวดเร็ว แต่ถ้าเป็นสาเหตุจากครอบครัวแล้ว ชุมชนต้องช่วยกันเป็นสื่อถึงรัฐ และรัฐต้องให้การช่วยเหลือคุ้มครองทันทีเช่นกัน

ข้อสังเกตสำหรับกระบวนการนี้ คือ เด็กต้องการสิ่งยึดเหนี่ยว ต้องการผู้นำ ดังนั้นถ้าเด็กโศกเข้ามาสู่ระบบการสังคมสงเคราะห์ได้เร็วเท่าไร จะเป็นประโยชน์กับร่างกาย ชีวิต และจิตใจมากขึ้นเท่านั้น เพราะเด็กกลุ่มนี้จะไม่มียึดเหนี่ยวกับคนอื่น

1.5 สภาพปัจจุบันของเด็กเร่ร่อน

เมื่อเด็กออกมาจากระบบครอบครัว และได้เข้าสู่กระบวนการเป็นเด็กเร่ร่อนที่ดำเนินชีวิตอย่างไร้ระบบ มีวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ที่ล่องลอย ไม่มีหลักแหล่งไว้จุมุ่งหมายหวังเพียงแค่ให้มีชีวิตอยู่รอดไปวัน ๆ

วัลลภ ตั้งคณาภิรักษ์ (2535) ได้จำแนกสภาพชีวิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กเร่ร่อนไว้ว่า เด็กเร่ร่อนจะมีสภาพลักษณะ ดังนี้

1. ไร้ที่พึ่งพิงอาศัยอย่างเบ็ดเสร็จ ในที่นี้มิใช่เพียงไร้ที่ซุกหัวนอนเท่านั้น หากแต่ขาดที่พึ่งพิงทางจิตใจ อันหมายถึง ความรักความอบอุ่นนั่นเอง
2. ขาดเสี้ยวซึ่งพื้นฐานการครองชีวิตในรูปของปัจจัยสี่ ตั้งแต่ที่อยู่อาศัยที่เป็นสุข เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอาหารประทังชีวิต อย่างเพียงพอต่อการพัฒนาการของร่างกาย
3. ดำรงตนอย่างไร้สวัสดิภาพส่วนบุคคลในสังคม ในที่นี้ความหมายครอบคลุมกว้างขวางกว่าการขาดโอกาสพัฒนาคนในด้านต่าง ๆ เช่น เด็กอื่น ๆ ได้รับอย่างมีสวัสดิภาพ แต่ความหมายกว้างถึงสวัสดิภาพของเสรีภาพ ส่วนบุคคลที่มีอยู่น้อยนิดเหลือเกิน นั่นคือ ดำรงอยู่ด้วยความหวาดผวาลอดเวลาว่า "จะถูกจับหากถูกพบ" ซึ่งก็มักจะถูกจับง่าย ๆ เสียด้วย ฉะนั้นชีวิตของเด็กเร่ร่อนจรจัดจึงเป็นชีวิตที่ขาดโอกาสในการได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน และยังอยู่อย่างโดดเดี่ยว ผจญโลก อย่างไร้อนาคต ซ้ำที่ร้ายแรงที่สุด ก็คือ "มีโอกาสเสี่ยงต่อการกระทำ ความผิด"

ลักษณะของเด็กเร่ร่อน

ลักษณะของเด็กเร่ร่อนนี้ พิจารณาในด้านกายภาพและบุคลิกภาพ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้จากโครงการปฏิบัติการเรื่องเด็กเร่ร่อน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (นภมณฑล สิบหมื่นเปี่ยม, 2534)

1. รูปร่างสัณฐาน

เด็กเร่ร่อนชายหญิงส่วนใหญ่ที่พบมีรูปร่างและสรีระทางร่างกายที่ต่างไปจากเด็กคนอื่น ๆ คือ มีความพิการทางด้านร่างกายและความเจริญเติบโตไม่เหมาะสมกับวัย ขณะเร่ร่อนจะสกปรกมอมแมม และมีกลิ่นตัวเหม็น

2. การแต่งกาย

เด็กเล็กจะไม่สนใจเสื้อผ้า เด็กโตสนใจการแต่งตัวเพื่อความสวยงาม เด็กเร่ร่อนบางรายมีเครื่องประดับ เช่น เจาะรูหูใส่ตุ้มหูหลายอัน เป็นต้น เด็กเร่ร่อนส่วนมากมีเสื้อผ้าเพียงชุดเดียวในขณะเร่ร่อน ทำอะไรอยู่ในชุดเดียวกันและไม่ได้ซัก ไม่รักษาความสะอาดเสื้อผ้าและเด็กบางรายนอนปัสสาวะรดกางเกงมีกลิ่นเหม็นติดเสื้อผ้า

3. สุขภาพร่างกาย

เด็กเร่ร่อนมีปัญหาเกี่ยวกับโรคผิวหนังเป็นกลาก เกลื้อน หิดและมีปัญหาเรื่องโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์

4. บุคลิกภาพและนิสัยใจคอ

เด็กเร่ร่อนไม่จริงจังกับชีวิต ใช้อารมณ์ความต้องการของคนตัดสินใจ เช่น ขณะเร่ร่อน รู้จักเพื่อนแล้วสนิทสนมกันในระยะหนึ่งก็ผ่านไป เด็กเร่ร่อนที่มีเพื่อนสนิทสนมกันมากจะสาบานต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเพื่อนตายกัน มีทุกข์ร่วมทุกข์ มีสุขร่วมสุขและร่วมเร่ร่อนไปด้วยกันตลอด เด็กไม่สนใจสาธิตาผู้อื่นที่จ้องมองอย่างมีที่ทำรังเกียจเคียดจัญท์ และไม่หวั่นไหวต่อคำด่าว่าถ้าหากมี แต่ถ้าเด็กถูกใจหรือไว้วางใจใครเด็กจะทุ่มเทความสุขที่ตนมีให้อย่างเต็มที่ หากผิดหวังก็จะแสดงความก้าวร้าวออกมาในลักษณะทำร้ายร่างกายตนเองหรือผู้อื่น

ลักษณะการเร่ร่อน

ลักษณะการเร่ร่อนนี้เป็นลักษณะที่เด็กเดินทางย้ายไปสถานที่ต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้
(นภมณฑล สิบหมื่นเป็สม, 2534)

1. ด้วยเท้า

เด็กเร่ร่อนเดินทางด้วยเท้า เด็กบางรายมีรองเท้าสวมและบางรายไม่มีรองเท้าใส่ที่พบเสมอ คือ เด็กใส่รองเท้าฟองน้ำ

2. ด้วยยานพาหนะ

เด็กเร่ร่อนจะขึ้นรถรับจ้างประจำทาง เด็กบางรายขึ้นรถไฟและเด็กบางรายโบกรถที่กำลังแล่นอยู่บนท้องถนน โดยมากแล้วรถที่จอดรับเด็กจะเป็นรถบรรทุก ถ้าเป็นรถที่จอดอยู่เด็กเข้าไปขกมือให้ขอโดยสารไปด้วย

ที่พักอาศัยและสถานที่เร่ร่อน

ในระหว่างที่เด็กเร่ร่อนจะพักอาศัยอยู่แล้วโอกาส ซึ่งจะพบตั้งแต่สถานที่ที่ซึ่งชากล้าบากจนถึงสถานที่สะดวกสบาย ดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2534)

1. สาธารณะสมบัติ

เด็กเร่ร่อนจะอาศัยที่สาธารณะหลบฝน หลับนอน เช่น ตามสวนหย่อม สถานที่พักผ่อนของคนในเมือง ได้สะพานทั่วไปและที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ไกลจากตลาดและแหล่งชุมชน

2. เอกชนห้องเช่า

ผู้ที่ได้ผลประโยชน์จากเด็กจะออกค่าใช้จ่ายที่พักให้ทุกอย่างตั้งแต่ห้องเช่าที่มีเครื่องอำนวยความสะดวก มีแอร์ ทีวีนอนนิ่ง ๆ ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุและชุดเครื่องเล่นวิทยุเทปจนถึงห้องเช่าที่เก่าและทรุดโทรม

3. สถานที่เร่ร่อน

เด็กเร่ร่อนพบเพื่อนขณะเร่ร่อนชักชวนกันไปสถานที่ท่องเที่ยวของจังหวัดต่าง ๆ ที่มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินาน ๆ เด็กขอทานและเสนอขายบริการต่าง ๆ สถานที่ที่เป็นจุดรวมของเด็กเร่ร่อนเป็นสถานที่ไม่ไกลจากชุมชนสามารถไปมาได้สะดวก อาทิ เขตกรุงเท

มหานครที่บริเวณสนามหลวง หมอชิต อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ห้างสรรพสินค้าทั่วไป สะพานพุทธ สะพานปลาและสะพานลอยเดินข้ามถนนตามแหล่งชุมชน และเขตจังหวัดชลบุรี คือ หักขาได้ตามบาร์ต่าง ๆ ศาลเจ้าแม่ทับทิมใกล้บาร์ไฮด์เรน ชายหาดจอมเทียนและสถานที่เล่นสนุกเกอร์ทั่วไปที่ไม่ห้ามเด็กเข้าเล่น และแหล่งที่มินิกอล์ฟเที่ยว ตลาด ห้างสรรพสินค้าในตัวเมืองจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศ

การหาเลี้ยงชีพของเด็กเร่ร่อน

การหาเลี้ยงชีพของเด็กเร่ร่อน คือ เด็กเร่ร่อนทำได้ทุกอาชีพที่ไม่ต้องใช้เทคนิค ความรู้ความชำนาญและความสามารถสูง อาชีพที่เด็กจะทำจะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม การชักชวน ความหิวและความต้องการ รวมทั้งโอกาสต่าง ๆ ที่เลื้อยอานวส ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ (โครงการปฏิบัติการเรื่องเด็กเร่ร่อน, 2534)

1. รับจ้างทำงาน เด็กเร่ร่อนแรก ๆ ออกจากบ้านก็เพื่อรับทำงาน โดยทั่วไปแล้วเด็กจะได้งานสกปรกสกปรก กรรมกรก่อสร้าง ล้างถ้วยชามตามร้านอาหารข้างถนน และเป็นลูกมือร้านค้าเล็ก ๆ ที่ซ่อมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ เป็นต้น ค่าตอบแทนที่เด็กได้ขึ้นอยู่กับนายจ้าง
2. ขอลาน เด็กเร่ร่อนจะนั่งขอลานบ้างก็เดินขอมือไหว้ขอลานตามตลาดและแหล่งชุมชนของจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะในสถานที่มินิกอล์ฟเที่ยว เด็กเร่ร่อนบางรายแก๊งนอนหลับขอลานมักกระป๋องวางอยู่ข้าง ๆ สำหรับให้ผู้เดินทางผ่านไปมาใส่เงิน บางครั้งเด็กก็หลับจริง ๆ
3. ชโมธ เด็กพร้อมที่จะหยิบฉวย จัคนะ หากมีโอกาส แม้แต่เด็กเร่ร่อนด้วยกันก็ต้องระวังสิ่งของตนมีอาจจะหายได้
4. เก็บอาหารตามขยะกิน เด็กเร่ร่อนที่ไม่มีใครอุปการะจะหาเศษอาหารที่ทิ้งอยู่ตามกองขยะกินเท่าที่กินได้ ซึ่งอยู่ตามข้างถนนทั่วไป
5. เก็บขยะขาย เด็กเร่ร่อนไปพบผู้ใหญ่ที่หักภาษีอยู่ตามที่สาธารณะมีอาชีพเก็บขยะตามข้างถนนขาย เด็กและผู้ใหญ่จะพูดคุยชักทากันแล้วชักชวนกันเก็บกล่องกระดาษทิ้งแข็งและอ่อน ขวดแก้ว หลาสดิก และเศษเหล็ก ขายในแต่ละวัน

6. ฆาตบริการ เด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้พบได้ตามตัวเมืองที่มีนักท่องเที่ยว ชาวต่างชาติ และมีสถานเริงรมย์ต่าง ๆ เด็กฆาตบริการจัดรองเท้า เป็นคนเสิร์ฟอาหารในร้านอาหารเล็ก ๆ ข้างทาง และปั่นนวดให้แขกต่างชาติที่อยู่ตามชายหาดทะเลและแขกที่เข้ารับบริการตามบาร์เบียร์หรือในสถานเริงรมย์ต่าง ๆ ที่ไม่ห้ามเด็กเข้า

7. ฆาตบริการทางเพศ เด็กเร่ร่อนชายหญิงฆาตบริการทางเพศในบาร์มีแม่เฒ่าพ่อเฒ่าคอยดูแลและเชียร์แขกชาวต่างชาติให้เด็ก ผลประโยชน์ที่ได้เป็นเงินซึ่งเด็กจะได้อีกส่วนแบ่งส่วนหนึ่ง เด็กให้บริการทางเพศ คือ สำเร็จความใคร่ด้วยมือ ใช้ปากสำเร็จความใคร่ และมีเพศสัมพันธ์ทางเพศและกาวารหนัก เด็กเร่ร่อนอีกจำนวนหนึ่งตามที่สาธารณะจุดรวมพักผ่อนในจังหวัดต่าง ๆ ฆาตบริการทางเพศอย่างอิสระให้กับผู้ที่ต้องการให้บริการทางเพศ

8. ฆาตของ ผู้จ้างเด็กฆาตของให้ที่พักกินอยู่พร้อม ในแต่ละวันพาเด็กขึ้นรถไปส่งลงตามจุดต่าง ๆ เด็กมีภาชนะใส่หมากฝรั่ง ข้าวเกรียบกึ่ง ลูกอมและขนมขบเคี้ยวต่าง ๆ โดยแต่ละจุดมีคนควบคุมคอยเก็บเงินและเพิ่มของให้ฆาต เด็กบางรายฆาตของชนิดเคี้ยวใช้มือถือฆาต ถ้าของหมดจะไปรับจากคนควบคุมใหม่ พอได้เวลากลับที่พักก็จะมีรถมารับแต่ละจุด ซึ่งวันเวลาและสถานที่เด็กจะหมุนเวียนกันไปไม่แน่นอน แต่ถ้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเด็กฆาตของประมาณ 21.00 น. ถึง 23.00 น. จึงจะกลับที่พัก

9. เพื่อนเลี้ยง เด็กเร่ร่อนต้องการมีเพื่อนร่วมเดินทางร่วมคิด เป็นกำลังใจแก่กันและเป็นคนคอยกระตุ้นในการผจญภัยเร่ร่อนต่อไป เด็กเร่ร่อนที่เร่ร่อนเก่าที่อื่นมาใหม่ท้องถิ่น ๆ จะเป็นเพื่อนกัน จะคอยให้ความช่วยเหลือเรื่องกินอยู่หลับนอน แนะนำช่องทางหาเลี้ยงชีพให้ไปไหนมาไหนด้วยกันและแบ่งกันใช้แบ่งกันกิน

10. ผู้อุปการะ เด็กที่เร่ร่อนออกจากบ้านแล้วมีผู้อุปการะจะคอยดูแลซึ่งส่วนใหญ่เป็นการหาผลประโยชน์กับเด็กอย่างเอาเปรียบ เช่น ให้ช่วยทำงาน เป็นต้น ที่พบมากผู้อุปการะจะชักชวน จูงใจให้เด็กฆาตบริการต่าง ๆ ซึ่งรวมฆาตบริการทางเพศด้วยและผู้อุปการะอีกลักษณะหนึ่ง คือ ในรูปแบบของสถานสงเคราะห์

11. ความบันเทิงและการเล่น เด็กเร่ร่อนเป็นเด็กที่ชอบความสนุกสนานและการบันเทิง อาทิเช่น เด็กเร่ร่อนตามแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจะเข้าสนีกเกอร์ จักรยานและเข้ารถมอเตอร์ไซด์ขับเล่น เป็นต้น บางครั้งการเล่นและการบันเทิงก็สามารถนำมาซึ่งรายได้ เช่น เล่นสนีกเกอร์พนัน นั่งดูทะเลชมวิวพร้อมกับฆาตบริการต่าง ๆ และอาจมีกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป

จึงไม่น่าแปลกที่จะพบว่า วิถีชีวิตของเด็กเร่ร่อนจะอาศัยสภาพที่ใดก็ได้ ที่สามารถจะซุกตนหลบนอนได้ ตั้งแต่ใต้สะพาน บนรถเมล์ รถ บขส. หรือในย่านตลาดสดยามค่ำคืน ฯลฯ ส่วนการประทังชีวิตนั้นก็อาศัยเก็บกินของตกหล่นตามตลาด ตั้งแต่ผลไม้เรื้อสไป กระทั่งหาเศษอาหารตามถังขยะ และตามโต๊ะอาหารกินกัน หรือไม่กี่ทำงานแลกอาหารและเศษเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น รับจ้างล้างถ้วยชาม เป็นกู่รีเรือข้ามฟาก ฯลฯ และที่ร้ายหนักก็อาศัยการจกชิงวิ่งราวเป็นทางออกในการเลี้ยงชีพตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นพพร นพเจริญกุล (2521) พบว่า เด็กมีกิจกรรมที่กระทำในระยะเร่ร่อน ได้แก่ รับจ้าง ขอดทาน ลักขโมย เพื่อยังชีพ และแหล่งที่พบเด็กเร่ร่อนหลบนอนจำนวนมาก ได้แก่ สะพานพุทธ ปากคลองตลาด สนามหลวง ฯลฯ

สภาพปัญหาของเด็กเร่ร่อนจรจัดนั้นนับว่ามีมานานและมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงมากขึ้น อีกทั้งเป็นปัญหาสังคมที่เชื่อมโยงกับปัญหาอื่น ๆ เช่น ปัญหาเด็กถูกทอดทิ้ง เด็กนอกสมรส เด็กกำพร้า เด็กขอดทาน ซึ่งจะกลายมาเป็นเด็กเร่ร่อนในที่สุด (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2535)

ปัจจุบันยังไม่มีตัวเลขสถิติเกี่ยวกับจำนวนเด็กเร่ร่อนทั่วประเทศที่ระบุไว้อย่างชัดเจน จากรายงานของกรมประชาสงเคราะห์แจ้งว่า ในปี 2530 มีเด็กในสถานสงเคราะห์ 25 แห่ง เป็นจำนวน 10,534 คน ซึ่งเป็นข้อมูลรวมของเด็กทุกประเภทที่ได้รับการสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์ทั้งหมด แต่ถ้าพิจารณาเฉพาะจำนวนเด็กเร่ร่อนแล้ว จะพบว่า มีเด็กได้รับการสงเคราะห์อยู่ในสถานแรกรับเด็กของกรมประชาสงเคราะห์ 4 แห่ง และอยู่ในสถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็ก 2 แห่ง จำนวน 2,933 คน (กรมประชาสงเคราะห์, 2530)

เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือ หรือได้เรียนแต่ไม่จบชั้นประถมศึกษา ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การอพยพเร่ร่อนตามครอบครัวทำให้เด็กไม่มีโอกาสได้รับการศึกษา พ่อแม่คืออุปการะศึกษาและไม่สนใจเอาใจใส่ต่อเด็ก รวมทั้งสติปัญญาความสามารถของเด็กเอง สิ่งเหล่านี้ทำให้ระดับการศึกษาของเด็กเร่ร่อนค่อนข้างต่ำ ปัจจุบันมีการย้ายถิ่นของ

ประชากรจากเขตชนบทเข้าสู่เขตเมืองมากขึ้น ทำให้เด็กเข้ามาอยู่ในเมืองมากตามไปด้วย พบว่าปี 2530 มีเด็กและเยาวชนอยู่ในเขตเมือง ร้อยละ 24.29 ของเด็กและเยาวชนทั้งหมด ปี 2531 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 24.69 และเมื่อพิจารณาจากแนวโน้มของการเคลื่อนย้าย ประชากรเข้าเขตเมืองมากขึ้นตามลำดับ จึงคาดว่าในปี 2539 จะมีเด็กและเยาวชนในเขตเมือง ร้อยละ 27.78 นอกจากนี้ภาวะเศรษฐกิจที่บีบคั้น ทำให้พ่อแม่ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูเด็ก หน้าที่การเลี้ยงดูกลายเป็นเรื่องของโรงเรียน สำหรับเด็กในครอบครัวยากจนที่ไม่สามารถเข้าสู่ระบบโรงเรียนได้ ต้องออกมาทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ทั้งปัญหาครอบครัวแตกแยกมีมากขึ้น พบว่า สถิติการหย่าร้างในปี 2530 มี 31,068 ราย เพิ่มขึ้นเป็น 40,875 ราย หรือ เพิ่มขึ้นร้อยละ 31.5 ในปี 2532 (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, 2535)

สภาพความรุนแรงของปัญหาที่มีมากขึ้นและเห็นได้ชัด คือ อาชญากรรมของเด็กที่ออกมาเร่ร่อนมีอายุที่ลดลงไปเรื่อย ๆ และเป็นที่น่าเป็นห่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กเร่ร่อนที่มีอายุต่ำกว่า 6 ปี ซึ่งยังไม่ได้อยู่ในวัยเรียน จึงยิ่งทำให้ขาดการพัฒนาขั้นพื้นฐาน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคมอีกด้วย

นับวันสภาพปัญหาของเด็กเร่ร่อนยิ่งเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดผลกระทบที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องอื่น ๆ ที่ติดตามมาเป็นลูกโซ่มากมาย เป็นต้นว่า ผลกระทบที่เกิดกับตัวเด็กเอง ที่ออกมาเร่ร่อนมักพบกับปัญหา สุขภาพอนามัยและโภชนาการ คือ โรคผิวหนัง โรคขาดสารอาหาร ความผิดปกติทางด้านสมองและจิตใจ เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการพัฒนาทางด้านการศึกษา ทำให้เด็กไม่มีความรู้ ความสามารถที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองให้สมบูรณ์ได้ ทั้งยังทำให้มีจิตใจที่ท้อแท้กระด้าง ก้าวร้าว ไม่มีสติ ไม่มีการนึกคิด ซึ่งจะทำให้เด็กเหล่านี้มีโอกาสที่จะก่อปัญหาต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เช่น การคิดหาเสนาะคิด การก่ออาชญากรรม การขโมย การตั้งครรภ์ นอกสมรส ฯลฯ เมื่อผลกระทบได้เริ่มก่อเกิดมาจากตัวเด็กเอง ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ย่อมทำให้เกิดผลกระทบแก่สังคม และประเทศชาติ ดังเช่นในปัจจุบัน และมีแนวโน้มที่รุนแรงขึ้นในอนาคต

ตอนที่ 2 รูปแบบการให้บริการและการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ได้กล่าวถึง สิทธิของเด็กที่จะได้รับการศึกษาบนพื้นฐานของโอกาสที่เท่าเทียมกันว่า "จะพัฒนาบุคลิกภาพ ความสามารถพิเศษ และความสามารถทางด้านร่างกาย จิตใจของเด็กให้เต็มศักยภาพของเด็กแต่ละคน" (UNICEF, 1990) จากอนุสัญญานี้ได้แสดงให้เห็นถึงการตระหนักในภารกิจที่มีประเทศต่าง ๆ จะต้องร่วมกันพัฒนาเด็กอย่างเต็มความสามารถ แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะได้มีความพยายามดำเนินการ เพื่อให้เด็กได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม แต่พบว่า เด็กเร่ร่อนยังขาดโอกาสได้รับบริการ และการศึกษามาก ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งจากตัวเด็กเอง และจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (กมล รอดคล้าย, 2537)

2.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน

ปัจจุบันหน่วยงานที่ให้บริการและจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนในสังคมไทย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชน

หน่วยงานภาครัฐ

1. กระทรวงมหาดไทย

กรมประชาสงเคราะห์

ก. กองสงเคราะห์และบุคคลวิสัยรุ่น ให้บริการแก่เด็กเร่ร่อนในรูปของสถานสงเคราะห์ภายใต้กฎหมาย ปว.294 โดยเน้นการจัดสวัสดิการพื้นฐานสำหรับเด็ก เพื่อให้เด็กได้รับการสงเคราะห์และคุ้มครองที่เหมาะสม ปัจจุบันมีสถานสงเคราะห์ 25 แห่ง มีเพียง 6 แห่งที่ดำเนินการเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนโดยตรง คือ

- สถานแรกรับเด็กชายจังหวัดขอนแก่น
- สถานแรกรับเด็กชายปากเกร็ด
- สถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท

- สถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- สถานคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- สถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านบางละมุง

ข. กองกำกับการสวัสดิภาพเด็กและเยาวชน กองบัญชาการตำรวจนครบาล เริ่มก่อตั้งปี พ.ศ. 2497 และเป็นหน่วยงานในส่วกลางของกรมตำรวจเพียงหน่วยเดียว ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวกับการปราบปรามป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็กนักเรียน และเยาวชน ที่วกรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเกี่ยวกับสวัสดิภาพเด็กนักเรียนและเยาวชน ปัญหาเด็กเกเรหรือปัญหาเกี่ยวกับฮาเสพติดให้โทษ ปัญหาความประพฤติ ปัญหาแหล่งมั่วสุม แหล่งอบายมุข เด็กหายพลัดหลง เด็กเร่ร่อน ขอดทาน หรือปัญหาอื่น ๆ ของเด็ก นักเรียน และเยาวชน ที่เป็นความผิดตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 132 และฉบับที่ 294 ซึ่งประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2515 หรือเมื่อ 22 ปีที่แล้ว โดสมึเนื้อหาส่วนหนึ่งเพื่อจัดการปัญหาเด็กที่ประพฤติไม่สมวัย

2. กระทรวงศึกษาธิการ

ก. กรมสามัญศึกษา โดยกองการศึกษาพิเศษ ให้บริการแก่เด็กเร่ร่อน เช่นเดียวกับเด็กด้อยโอกาสกลุ่มอื่น เช่น เด็กในชุมชนแออัด เด็กชาวเขา หรือเด็กกำพร้า เป็นต้น รูปแบบการให้บริการ ได้แก่ การจัดการศึกษาในโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศ

ข. กรมการศึกษานอกโรงเรียน จัดการศึกษาให้แก่เด็กเร่ร่อน ในรูปของการศึกษาผู้ใหญ่ ทั้งด้านความรู้พื้นฐานและอาชีพ แม้ในอดีตจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์บางประการ ที่ทำให้เด็กเร่ร่อนไม่สามารถเข้าเรียนได้โดยสะดวก แต่ในปัจจุบันได้มีการปรับปรุงและลดข้อจำกัดดังกล่าวลงแล้วในหลาย ๆ ด้าน

ค. กรมศาสนา เดิมจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่เด็กในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ต่อมาได้มีการขยายรูปแบบการให้บริการแก่เด็กพิการ เด็กในพื้นที่เป้ำาหมายพิเศษ เช่น นิคมอุตสาหกรรม หรือชุมชนประมงขนาดเล็ก เด็กด้อยโอกาส รวมทั้งเด็กเร่ร่อน โดยจัดการศึกษาควบคู่ไปกับศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด

ง. กองสารวัตรนักเรียน กรมพลศึกษา ดูแลเรื่องความประพฤติ
นักเรียน ตั้งแต่ พ.ศ. 2478 โดยมีแนวความคิดของการทำงานคล้ายกับสารวัตรทหาร คือ
พวกเดียวกันปกป้องคุ้มครองพวกเดียวกัน จึงให้นักเรียนพลศึกษาทำหน้าที่ตรวจตราสอดส่องดูแล
ตลอดจนควบคุมนักเรียนเกเร หลบหนีการเรียน เกี้ยวเครือ มั่วสุมก่อการทะเลาะวิวาท ต่อมา
เปลี่ยนสถานภาพจากมอบให้นักเรียนพลศึกษาเป็นข้าราชการตำแหน่งสารวัตรนักเรียน สังกัด
กรมพลศึกษา ทำหน้าที่ให้บริการความช่วยเหลือแก่ชุมชน และสถาบันการศึกษาในเรื่องการ
ควบคุมดูแลความประพฤติของนักเรียน และตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการในปัจจุบัน
โดยมีลักษณะการบริหารเป็นฝ่ายวิชาการ ฝ่ายสารเสพติดงานธุรการ และศูนย์พัฒนาความ
ประพฤตินักเรียนนักศึกษา ในกรุงเทพฯ มีจำนวน 6 ศูนย์ และต่างจังหวัดมี 26 จังหวัด

3. กรุงเทพมหานคร

การจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนของกรุงเทพมหานคร อยู่ภายใต้
ความรับผิดชอบของสำนักสวัสดิการสังคม โดยการสนับสนุนขององค์การทุนเพื่อเด็กแห่ง
สหประชาชาติ แนวทางในการดำเนินงานจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การปฏิบัติงานบนพื้นที่หรือ
บนถนนในกรุงเทพมหานครของครูอาสาสอน เช่น บริเวณวงเวียนใหญ่ ส่วนจตุจักร และอีกส่วน
หนึ่งเป็นการเปิดศูนย์หรือบ้านเพื่อให้เด็กเร่ร่อน มีโอกาสเข้ามารับการพัฒนาและรับการศึกษา

หน่วยงานภาคเอกชน

การดำเนินงานของหน่วยงานภาคเอกชน มีแนวคิดและวิธีการส่วนใหญ่
คล้ายหน่วยงานภาครัฐ หากแต่จะแตกต่างกันออกไปตามเป้าหมายเฉพาะของแต่ละหน่วยงาน
ทั้งนี้แนวทางที่ดำเนินการจะแบ่งออกเป็น 2 แบบใหญ่ ๆ ได้แก่ การใช้รูปแบบ สังคมสงเคราะห์
(Social Welfare Oriented) หรือรูปแบบการพัฒนา (Development Welfare
Oriented) หน่วยงานเอกชนดังกล่าวมีอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้มักจะอยู่ในรูปของมูลนิธิหรือ
องค์การศาสนา เช่น

1. มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก
2. สภาคริสตจักรแห่งประเทศไทย
3. โครงการสร้างสรรค์เด็กอุดรธานี

4. โครงการสร้างสรรค์เด็กสงขลา
5. โครงการสร้างสรรค์เด็กเชียงใหม่
6. โครงการเด็กเร่ร่อนหญิงสมุทรปราการ
7. โครงการเด็กเร่ร่อนพักพิง มูลนิธิสังเคราะห์เด็กพักพิง
8. ศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาบุคคล
9. กลุ่มสื่อข้างถนนเพื่อเด็กเร่ร่อน
10. มูลนิธิโกมลคีมทอง โครงการเพื่อเด็กเร่ร่อน
11. สภาเยาวชนคาทอลิกแห่งประเทศไทย โครงการเพื่อเด็กและเยาวชนเร่ร่อนจรจัด
12. คอมมูนิตี้อินคอนโทล จังหวัดปทุมธานี
13. โครงการนุททเกษตรา

หน่วยงานร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชน

การดำเนินงานร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชนได้ร่วมกันจัดโครงการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนโดยสำนักงานส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติจัดโครงการบ้านอารมณีดี ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน 2532 ภายใต้งานปฏิบัติการเรื่องเด็กเร่ร่อนของสำนักงานส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) เพื่อเป็นที่พักแก่เด็กที่สมัครใจพักหรือให้ความรู้ค่าปรึกษาแก่เด็ก ให้การรักษาพยาบาล ส่งเด็กกลับสู่ครอบครัว เป็นต้น

กองสงเคราะห์ สำนักสวัสดิการสังคมกรุงเทพมหานคร จัดโครงการอาสาสอน เพื่อเด็กเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร ภายใต้งานช่วยเหลือจากองค์กร UNICEF เริ่มดำเนินการตั้งแต่มิถุนายน 2534 เพื่อเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชน ในการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนในรูปการแก้ไขป้องกัน พัฒนา และฟื้นฟู

2.2 รูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน

การจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนมีรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างจากการจัดการศึกษาสำหรับเด็กปกติ ทั้งนี้เนื่องจากสภาพและปัญหาของเด็กแตกต่างกับเด็กปกติแทบจะโดยสิ้นเชิง การให้บริการพื้นฐานและการให้การศึกษาจึงต้องมีหลักการและวิธีการเฉพาะ ซึ่งการให้บริการนั้นมีทั้งภาครัฐและเอกชน

กิจกรรมการให้บริการแก่เด็กเร่ร่อนของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน มีวิธีการและจุดเน้นที่ต่างกันได้แก่ (นิคธา กัทลีระพันธ์, 2535)

ภาครัฐ การให้บริการจะเน้นการให้ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และบริการอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น การจัดทำทะเบียนประวัติ การวิเคราะห์และจัดบำบัด เป็นต้น โดยกิจกรรมที่มีให้มักเป็นกิจกรรมภายในสถานที่ ได้แก่ การให้การศึกษา การเรียนการสอนทั้งในและนอกระบบกิจกรรมกีฬาและดนตรี กิจกรรมด้านการฝึกอบรมอาชีพ กิจกรรมทางศาสนา และอบรมศีลธรรมจรรยา เป็นต้น

ภาคเอกชน การให้บริการจะเน้น ตามความจำเป็นพื้นฐาน อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ฮาโรคาโรค รวมถึงการทำประวัติเด็ก และจัดบำบัด โดยทั่วไปกิจกรรมจะไม่แตกต่างกับภาครัฐ แต่เจ้าหน้าที่ของเอกชน มีอาสาสมัครที่สามารถทำงานเต็มเวลาในภาคสนาม เข้าถึงแหล่งสาธารณะ ใกล้ชิดกับเด็กเร่ร่อนในท้องถิ่นได้มากกว่าภาครัฐ จึงสามารถกระจายบริการด้านการเรียนการสอน การสร้างเสริมประสบการณ์ให้แก่เด็กเร่ร่อน ผู้สนใจเป็นกลุ่มย่อย ๆ ได้มากกว่า

สำหรับกิจกรรมด้านการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน ซึ่งนิยมใช้กันโดยทั่วไปในประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทย มี 3 รูปแบบ ได้แก่

1. Street - based Programme เป็นกิจกรรมซึ่งมุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนา การช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนที่อยู่บนถนน โดยการจัดครูข้างถนน หรือครูอาสาสอนลงปฏิบัติงานในพื้นที่เป้าหมายกิจกรรมของครูข้างถนน มีทั้งการพัฒนาการเรียนการสอน การให้

คำปรึกษาแนะนำ การส่งเสริมเด็กให้เรียนต่อ การประสานงาน การดูแลและให้ความช่วยเหลือตามความจำเป็นและเหมาะสม

2. Center - based Programme แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 Drop - in Center เป็นการให้เด็กเร่ร่อนมาอยู่ในช่วงกลางวัน โดยมีครูข้างถนน นักสังคมสงเคราะห์ หรือเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์คอยให้การดูแลพัฒนา บำบัด ฟื้นฟู ตลอดจนจัดกิจกรรมพัฒนาการ เกม หรือฝึกทักษะต่าง ๆ ให้แก่เด็ก

2.2 Temporary Shelter เป็นลักษณะศูนย์ที่ให้เด็กได้พักพิงระยะหนึ่งหรือเป็นศูนย์ให้เด็กได้เรียนหนังสือภาคปกติ รวมทั้งเป็นศูนย์ที่มีลักษณะเป็น Comprehensive Center คือ มีการฝึกอาชีพเด็ก พัฒนาเลี้ยงดูเด็ก เตรียมพร้อมเด็ก ฯลฯ และยังมีการส่งต่อเด็กไปตามสภาพที่เหมาะสม เช่น ส่งกลับบ้าน ไปอยู่กับครอบครัว ส่งไปเป็นบุตรบุญธรรม ทาครอบครัวอุปถัมภ์ หรือส่งไปยังศูนย์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3. Community - based Programme เป็นแนวทางที่มุ่งเน้นในเรื่องของการป้องกันเด็กในการเร่ร่อนบนถนน โดยรูปแบบของกิจกรรมได้แก่ การพัฒนารายได้ของครอบครัว การปลูกฝังจิตสำนึกของครอบครัว ชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการป้องกันเด็กภายในชุมชน

การจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนของไทยปัจจุบันเน้น 2 รูปแบบแรกเป็นสำคัญ ได้แก่ การจัดกิจกรรมบนพื้นที่ในลักษณะของครูข้างถนนหรือครูอาสาสอน และการเปิดศูนย์หรือบ้านสำหรับเด็กเร่ร่อนได้พักพิง ตลอดจนเข้ารับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น และในที่สุดหลุดออกจากวงจรเด็กเร่ร่อนเข้ามาสู่การพัฒนา เช่น เด็กปกติทั่วไป (กมล รอดคล้าย, 2537)

ตอนที่ 3 การปฏิสัมพันธ์

การปฏิสัมพันธ์ หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกิดความรู้สึก และกิจกรรมที่บุคคลมีปฏิริยาต่อกัน และทำให้การสะท้อนกระทบต่อพฤติกรรม ตลอดจนบุคลิกภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2522)

G. Terry Page และคณะ (1977) ได้ให้ความหมายของการปฏิสัมพันธ์ ไว้ว่า หมายถึง อิทธิพลระหว่างบุคคลหรือกลุ่มที่มีผลกระทบซึ่งกันและกัน โดยทั่วไปจะเน้นถึงอิทธิพลเฉพาะทางอารมณ์และสังคมเท่านั้น

ดังนั้น ในการเรียนการสอน อิทธิพลและวิธีการสอนของครูต่อนักเรียน จึงมีผลต่อประสิทธิภาพของการเรียนรู้ของนักเรียน อันเป็นปฏิสัมพันธ์ในการเรียนการสอนระหว่างครูกับนักเรียนที่มีต่อกัน

3.1 การปฏิสัมพันธ์ในการเรียนการสอนระหว่างครูกับนักเรียน

G. Terry Page และคณะ (1977) ได้ให้ความหมายของปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนว่า เป็นอิทธิพลระหว่างครูกับนักเรียนที่มีต่อกัน โดยเน้นถึงพฤติกรรมทางสังคมและอารมณ์ของครูกับนักเรียน

ในการเรียนการสอนนั้น อิทธิพลของครูต่อนักเรียนในชั้นเรียน แสดงให้เห็นสภาพปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และชี้ให้เห็นบรรยากาศของชั้นเรียนโดยทั่วไปว่า ครูและนักเรียนมีทัศนคติต่อกันอย่างไร นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชั้นเพียงใด ปฏิกริยาต่าง ๆ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นลักษณะอิทธิพลของครูในชั้นเรียน ซึ่ง เบลแลค (Bellack, 1963) ได้แบ่งอิทธิพลของครูในชั้นเรียนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. อิทธิพลทางอ้อม หมายถึง พฤติกรรมที่ครูแสดงออกมาแล้ว ทำให้นักเรียนตอบสนองในลักษณะใดก็ได้ อิทธิพลทางอ้อมจะเกิดขึ้น ถ้าครูแสดงพฤติกรรมออกในท่าทางยอมรับ ขยายความ หรือสนับสนุนความคิดเห็นและความรู้สึกของนักเรียน ชมหรือให้กำลังใจถามคำถามเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

2. อิทธิพลทางตรง หมายถึง พฤติกรรมที่ครูแสดงออกมาแล้ว ทำให้นักเรียนตอบสนองโดยการแสดงพฤติกรรมไปในทางที่ครูต้องการอย่างเลี่ยงไม่ได้ อิทธิพลประเภทนี้จะเกิดขึ้น เมื่อครูบรรยาย หรือแสดงความคิดเห็นฝ่ายเดียว เมื่อครูให้คำแนะนำหรือออกคำสั่ง ตีเคาะ หรือว่ากล่าว เพื่อให้นักเรียนเปลี่ยนพฤติกรรม

ครูมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นผู้ที่ทำให้บุคคลได้เปลี่ยนพฤติกรรมไปตามที่
ต้องการ วิธีสอนของครูเป็นการสร้างเสริมความรู้ให้สมบูรณ์ เป็นแบบฉบับแก่นักเรียนและเป็นการ
วางเงื่อนไขว่า สิ่งใดควรหรือไม่ควรปฏิบัติ ซึ่ง Bellack ได้แบ่งพฤติกรรมการเรียนการสอน
ในชั้นเรียนระหว่างครูและนักเรียนเป็น 2 ประเภท คือ

1. พฤติกรรมทางวาจา (Verbal Behavior) หมายถึง พฤติกรรมที่ครู
และนักเรียนแสดงออก เพื่อสื่อความหมายระหว่างกัน โดยการพูดหรือการอ่านออกเสียง
2. พฤติกรรมที่ไม่ใช่ทางวาจา (Non Verbal Behavior) หมายถึง
พฤติกรรมที่ครูและนักเรียนไม่ได้แสดงออกทางวาจา แต่เป็นการแสดงออกทางท่าทาง เช่น
การเขียน การอ่านในใจ หรือพยักหน้า สิ้นศีรษะ เป็นต้น

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนจะช่วยให้ครูและนักเรียนมีความเข้าใจซึ่งกัน
และกันดีขึ้น ช่วยให้การเรียนได้ผลดี เพราะครูเป็นกันเองกับนักเรียน นักเรียนรู้สึกสบายใจที่จะ
ทำความเข้าใจบทเรียน ซึ่งมีครูคอยช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ (กุลทรัพย์ ชื่นรุ่งโรจน์ อ้างถึง
ใน นราวัลย์ กาญจนะประโชติ, 2524)

การศึกษาเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์การเรียนการสอน เป็นการวิเคราะห์โดยยึด
พฤติกรรมโต้ตอบ (Verbal Interaction) ระหว่างครูและนักเรียนที่เกิดขึ้นในห้องเรียนเป็น
หลัก การวิเคราะห์แบบนี้ต้องอาศัยระเบียบวิธีการสังเกต (Systematic Observation)
ซึ่งจัดประเภทพฤติกรรมของครูและนักเรียนไว้สำหรับบันทึกในช่วงของการเรียนการสอน

การวิเคราะห์พฤติกรรมการเรียนการสอนที่นักการศึกษา ถือว่าเป็นพฤติกรรม
หลัก คือ "พฤติกรรมทางวาจาระหว่างครูกับนักเรียน" ดังนั้น จึงมีนักการศึกษา ทั้งในประเทศและ
ต่างประเทศ ได้ศึกษาค้นคว้าและทำการวิจัยทางด้านพฤติกรรมทางวาจาในการเรียนการสอนกัน
อย่างกว้างขวาง เช่น

วิทฮอลล์ (Withall, 1967) เป็นคนแรกที่ได้คิดค้นวิธีการสังเกตพฤติกรรมในห้องเรียนอย่างมีระเบียบแบบแผนขึ้น วิทฮอลล์ กล่าวว่า ในการเรียนการสอนทั่วไปนั้น คำพูดของครูจะมีเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปนี้

- ก. ครูมีเป้าหมายที่จะสนับสนุนคำพูดของครูเอง ดังนั้น ครูจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน
- ข. ครูมีเป้าหมายที่จะสนับสนุนคำพูดของนักเรียน ดังนั้น นักเรียนจึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอนหรือเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง

ในปี ค.ศ. 1970 ฟลันเดอร์ส (Ned A. Flanders) ได้พัฒนาระบบวิเคราะห์พฤติกรรม พฤติกรรมการเรียนการสอนที่เกิดขึ้นในห้องเรียน ที่เรียกว่า FIAC (Flanders, Interaction Analysis Categories) โดยมีหลักการว่า อิทธิพลของครูที่ใช้ในการสอนนั้น สามารถนำมาวิเคราะห์ได้โดยการสังเกตและบันทึกพฤติกรรมที่เป็นคำพูดทั้งของครูและนักเรียน เขาได้แบ่งพฤติกรรมของครูออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

พฤติกรรมของครู แยกเป็น

ก. อิทธิพลทางอ้อม (Indirect Influence) ได้แก่

1. ครูยอมรับความรู้สึกของนักเรียน เป็นพฤติกรรมที่ครูยอมรับความรู้สึกของนักเรียน และแสดงออกด้วยวาจาในลักษณะที่เห็นอกเห็นใจ ไม่ข่มขู่ ไม่ว่าจะ เป็นความรู้สึกในด้านที่พอใจของครูหรือไม่ก็ตาม
2. ครูให้คำชกย่องชมเชย เป็นการให้คำชกย่องชมเชย หรือสนับสนุนให้กำลังใจ การกล่าวว่า "ดีมาก" หรือ "พูดต่อไปซิ" หรือ การพูดตกลงขบขัน แต่ไม่ใช่การล้อเลียน ถากถางนักเรียนคนใดคนหนึ่ง
3. ครูยอมรับความคิดเห็นและนำความคิดเห็นของนักเรียนมาใช้ เป็นการยอมรับความคิดเห็นและนำความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของนักเรียนมาใช้ในการสอน การนำ

ความคิดเห็นของนักเรียนมาพูดซ้ำให้นักเรียนทั้งห้องได้รับทราบและอธิบาย หรือปรุงแต่งข้อความที่นักเรียนพูดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่เมื่อใดก็ตามที่ครูสอดแทรกความคิดเห็นของตนเองลงไปด้วย จะต้องบันทึกไว้ในพฤติกรรม ประเภทที่ 5

4. การถาม เป็นการถามคำถามเกี่ยวกับเนื้อหาหรือวิธีการต่าง ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ให้นักเรียนตอบ

ข. อิทธิพลทางตรง (Direct Influence) ได้แก่

5. การอธิบาย ครูอธิบายข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับเนื้อหาวิชา หรือวิธีการต่าง ๆ การแสดงความคิดเห็นของครู

6. การแนะนำแนวทาง เป็นการออกคำสั่งหรือนำแนวทางโดยมีความมุ่งหมายให้นักเรียนปฏิบัติตาม

7. การวิจารณ์หรือตัดสิน เป็นพฤติกรรมที่แสดงว่า ครูเป็นใหญ่ในการเรียนการสอน การค่านักเรียน การวิจารณ์คำพูดหรือการกระทำของนักเรียน การไล่นักเรียนออกนอกห้อง คำกล่าวที่ประสงค์ให้นักเรียนเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่แนวที่ครูประสงค์

พฤติกรรมของนักเรียน แยกเป็น

8. นักเรียนแสดงพฤติกรรมตอบสนอง นักเรียนพูดตอบสนองการพูดของครู

9. นักเรียนแสดงพฤติกรรมริเริ่ม นักเรียนเป็นฝ่ายริเริ่มในการพูดเอง เช่น แสดงความคิดเห็น การตั้งคำถามถามครู

10. การเงี่ยหรือสับสน ได้แก่ การหยุดเว้นระยะการพูด ช่วงเวลาแห่งการเงี่ย หรือความวุ่นวายสับสน ซึ่งไม่อาจจำแนกพฤติกรรมในขณะนั้นให้เข้าอยู่ในประเภทใดได้

เครื่องมือวิเคราะห์พฤติกรรมนี้แบ่งออกเป็น 10 ประเภท เป็นพฤติกรรมครู 7 ประเภท พฤติกรรมนักเรียน 2 ประเภท อีกประเภทหนึ่งเป็นพฤติกรรมของการเงี่ยหรือสับสน

โดนัลด์ เอ็ม แมสเลย์ (Donald M. Masley , 1973) ได้กล่าวถึง การวิเคราะห์ทฤษฎีความร่วมมือทางวาจาระหว่างครูกับนักเรียนของแฟลนเดอร์สว่า สามารถบันทึกพฤติกรรมไว้ละเอียดชัดเจน และเป็นที่เข้าใจดี เป็นการบันทึกพฤติกรรมทางวาจาทั้งของครูและนักเรียนทุกระยะ มิใช่สังเกตหรือบันทึกพฤติกรรมของครูแต่ฝ่ายเดียว

ธีระ รุญเจริญ (2519) กล่าวถึง วิธีการของแฟลนเดอร์สว่ามีประโยชน์ เป็นผลดีต่อการเรียนการสอน ทำให้เราทราบบุคลิกและคุณลักษณะของครูในแง่ที่ว่า

1. ครูผูกขาดการพูดในชั้นเรียนมากเกินไปหรือไม่
2. ครูใช้อิทธิพลทางอ้อมหรือทางตรง
3. ครูมีปฏิริยาตอบสนองพฤติกรรมของนักเรียนอย่างไร
4. ครูใช้เวลาบรรยายมากน้อยเพียงใด
5. ครูรับเอาความคิดเห็นมาใช้ชยความมากน้อยเพียงใด
6. ครูยอมรับชยความ หรือใช้อารมณ์ หรือความรู้สึกของนักเรียนมากน้อย
7. นักเรียนมีความตั้งใจที่จะต่อต้านการใช้อิทธิพลของครูเพียงใด
8. ครูใช้ผลกระทบซึมเซสเพียงใด
9. ครูมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอด แก่นักเรียนเพียงใด
10. ครูใช้การตักเตือน ว่ากล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงใด
11. ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนพูดในชั้นเรียนเพียงพอหรือไม่

ริชาร์ด โอเบอร์ และคณะ (R. Ober and Other, 1971) ได้สร้างเครื่องมือสังเกตพฤติกรรม โดยปรับปรุงมาจากเครื่องมือการสังเกตและวิเคราะห์พฤติกรรมของแฟลนเดอร์ส เรียกว่า The Reciprocal Category System หรือ RCS โดยเป็นการสังเกตควบคุมกันไป ทั้งพฤติกรรมของครูและพฤติกรรมของนักเรียน โดยจำแนกพฤติกรรมออกเป็น 19 ประเภท โดยจัดพฤติกรรมเป็นคู่อย่างเดียวกันแต่ใช้รหัสต่างกันดังนี้

<u>รหัสครู</u>	<u>ประเภทพฤติกรรม</u>	<u>รหัสนักเรียน</u>
1	กระตุ้นและเร่งเร้าให้เกิดบรรยากาศชักชวนใจ	11
2	ยอมรับ	12
3	ขยายความหมายของบุคคลอื่นที่มีส่วนร่วม	13
4	ซักถาม	14
5	ตอบสนอง	15
6	นำเสนอ	16
7	ชี้ทาง	17
8	ชี้จุด	18
9	บรรยากาศที่เคร่งขรึม	19
10	เงียบหรือขัดข้อง	20, 1, 2

เครื่องมือสังเกตพฤติกรรมของ ริชาร์ด โอเบอร์และคณะ (R. Ober and Other) นี้ได้มีนักวิจัยสนใจนำไปเป็นเครื่องมือในการศึกษา อาทิ เช่น ประเสริฐ จาริยานุกุล ได้ศึกษาวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของนักศึกษาฝึกสอน โดยใช้การสังเกต ระบบ RCS พบว่า นักศึกษาฝึกสอนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำและนักศึกษาที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง มีพฤติกรรมการสอนไม่แตกต่างกัน และครูส่วนมากใช้พฤติกรรมการสอนด้านการบรรยายมากกว่าพฤติกรรมการสอนด้านอื่น (ประเสริฐ จาริยานุกุล, 2519)

กาญจนา เกียรติประวัติ (2523) ได้สนับสนุนว่า การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ทำให้ครูพัฒนาและควบคุมพฤติกรรมการสอนของตน ทำให้ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการสอนของครูที่มีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและนักเรียนในห้องเรียน

และทัศนคติของ ริชาร์ด โอเบอร์ (R. Ober, 1971) มีความเห็นว่า พฤติกรรมในการเรียนการสอนนั้นเป็นพฤติกรรมร่วมกันระหว่างครูกับนักเรียน เพราะฉะนั้นการสังเกตพฤติกรรมในการเรียนการสอนนั้น ควรเป็นการสังเกตควบคู่ไประหว่างครูกับนักเรียน

จากการศึกษาค้นคว้าของ พรพิมล เห่งศรีทอง (2515) พบว่าปฏิสัมพันธ์อันดีของครูกับนักเรียน เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งของครูที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ มัชฌิมา ปิยะธาดา พบว่า การมีสัมพันธภาพที่ดีกับนักเรียนเป็นคุณลักษณะที่ดีด้านหนึ่งของครู (อ้างถึงใน นราวัลย์ กาญจนะประโชติ, 2524)

โรเบิร์ต แอล อีเบล (Robert L. Ebel, 1979) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่างานครูมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะทางความรู้ (Intellectual) และลักษณะทางมนุษยสัมพันธ์ (Human Relationship) ครูจะต้องรู้เนื้อหาวิชาที่ตนสอน และจะต้องมีทักษะทางสัมพันธภาพที่ดีด้วยจึงจะช่วยทำให้ครูประสบผลสำเร็จ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าครูเป็นจำนวนมากที่ประสบความล้มเหลวในเรื่องสัมพันธภาพมากกว่าทางความรู้

จะเห็นได้ว่าครูไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดความรู้ อันจะเป็นเครื่องที่ช่วยให้มีอาชีพดำรงตนในสังคมเท่านั้น แต่ยิ่งถ่ายทอดแบบฉบับ ความประพฤติ อุดมคติ และเจตคติให้นักเรียนอีกด้วย การที่นักเรียนจะได้รับการถ่ายทอดนั้นต้องอาศัยความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (นราวัลย์ กาญจนะประโชติ, 2524)

จากที่กล่าวมาแล้วได้ชี้ให้เห็นว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนนั้น มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของนักเรียน การกระทำของครูนั้นจะช่วยสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้กับนักเรียน ทั้งยังส่งเสริมให้นักเรียนสนใจต่อการเรียนตลอดจนปลูกฝังทัศนคติที่ดี และการประสานความสำเร็จของนักเรียน

3.2 การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

สังคมในโรงเรียนเป็นสิ่งแรกที่มีความสำคัญต่อเด็กมากสังคมหนึ่ง เนื่องจากเป็นสถาบันที่สองต่อจากสถาบันครอบครัว ที่จะเปิดโอกาสให้ประสบการณ์แก่เด็กได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งได้มีโอกาสสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interaction) กับบุคคลอื่น ๆ นอกเหนือจากสมาชิกในครอบครัว โดยการแสดงความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ เช่น การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นการเล่นกับเพื่อน ซึ่งการเล่นกับเพื่อนนี้จะให้โอกาสเด็กในการพัฒนาความพร้อมทางอารมณ์ สังคม และจริยธรรม (ชอุ่ม ปัญญาวิศ, 2534)

ความพัฒนาการของมนุษย์นั้นจะเห็นได้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับบุคคลอื่น ๆ จึงมีอิทธิพลต่อพัฒนาการของเด็กด้วย จากการศึกษาของ เฮดเธอร์ (Heathers, 1975) พบว่า เด็กอายุ 2 - 5 ปี จะเริ่มมีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อน และเมื่อเด็กอายุ 6 - 10 ปี เด็กจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับเพื่อนและมีพฤติกรรมพึ่งพ่อแม่ลดลง ซึ่ง ไรท์ (Wright, 1967) ก็พบเช่นเดียวกันว่า ในช่วงเด็กอายุ 6 ปี ขึ้นไปนั้น เพื่อนจะมีอิทธิพลต่อเด็กมากกว่า พ่อ แม่ และครู โดยกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลต่อเด็กในด้านที่ทำให้เด็กมีการรับรู้ตนเองใหม่ ซึ่งจะก่อให้เกิดการปรับปรุงตนเองให้เป็นที่ชื่นชอบในกลุ่มเพื่อน ทำให้มีการยึดมั่นในทางการคิด การตัดสินใจและมีการปรับตนตามกลุ่ม ตลอดจนมีการพัฒนาความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ซึ่งจะมีผลต่อพัฒนาการของเด็กทั้งในด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา จริยธรรม และการปรับตัวของเด็กเพื่อเตรียมพร้อมที่จะเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต แต่ถ้าเด็กขาดการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อน หรือมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนในเชิงลบ ขาดความมั่นใจในความสามารถที่จะเริ่มมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนหรือถอนตัวออกจากกลุ่มเพื่อน ก็อาจก่อให้เกิดผลร้ายตามมาเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่ง รูบิน และรอส (Rubin and Ross, 1982) ได้พบว่า บุคคลที่มีระดับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนต่ำ ชอบอยู่คนเดียวหรือถอนตัวออกจากสังคม ขาดการยอมรับจากบุคคลอื่น และมีแนวโน้มที่ก่อให้เกิดปัญหา ไม่สามารถแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมได้ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ออกจากโรงเรียนกลางคันอีกด้วย ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาอีกหลายด้าน

G. Terey Page และคณะ (1977 อ้างถึงใน นารัตน์ วัชระนนท์, 2527)

ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมทางสังคมไว้ว่า เป็นพฤติกรรมที่แสดงออก เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากพฤติกรรมของกลุ่มบุคคลอื่น โดยได้รับการควบคุมจากองค์กรทางสังคม หรือเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกหรือพยายามที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น

ซูฟงศ์ ปัทจมะวิค (2534) ได้ให้ความหมายของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หมายถึง พฤติกรรมใดก็ตามที่เด็กกระทำต่อเพื่อน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความพึงพอใจของทั้งเด็กและเพื่อน และพฤติกรรมนั้นต้องเป็นไปอย่างเหมาะสม โดยไม่ทำให้ตนเองหรือเพื่อนได้รับความเจ็บปวดทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

เมื่อเด็กเริ่มเข้าโรงเรียนในระยะแรกนั้น เด็กเริ่มมองตัวเองต่างจากคนอื่น เด็กจะแวดล้อมไปด้วยเพื่อน และปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่คนอื่น ๆ มากกว่าพ่อแม่ เด็กเริ่มมองตัวเองโดยมีวัตถุประสงค์ รู้จักวิเคราะห์ในตัวเอง เพื่อทดสอบสิ่งที่กระตุ้นใจเขา ทักษะคิดในด้านการแข่งขัน การชิงดีชิงเด่น การประนีประนอม การเลื้อยเพื่อเพื่อน ช่างเหลือซึ่งกันและกัน จะเริ่มปรากฏให้เด็กได้รู้จัก และมีวิธีการสร้างความสัมพันธ์และมีการปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มสังคมได้

พฤติกรรมของมนุษย์นั้น เป็นอิทธิพลของสังคมทั้งสิ้น มนุษย์เมื่ออาศัยอยู่ในสังคมใด ๆ ก็มักแสดงค่านิยมตามสังคมนั้น ๆ เพราะเขากลัวถูกกล่าวหาว่าเป็นคนหัวเก่า คนไร้ศีลธรรม หรือพวกท้วงความเจริญ ค่านิยมของสังคมนั้นมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์มากที่สุด ฉะนั้น การที่จะใส่ค่านิยมใด ๆ ลงไปในเด็ก ในการอบรมเลี้ยงดูนั้น ควรได้รับการพิจารณาอย่างรอบคอบ

ปัจจัยการสร้างค่านิยมของสังคม

1. การเลี้ยงดูซึ่งเริ่มจากบ้านการวางกฎเกณฑ์พฤติกรรมของบิดามารดา ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวอย่างใกล้ชิด ค่านิยม และทัศนคติของสมาชิกในครอบครัว

2. สิ่งแวดล้อมในกลุ่มชนที่เขอาาศัย ตลอดจนสื่อสารมวลชนต่าง ๆ ค่านิยมทัศนคติของชนหมู่เดียวกัน
3. สถาบันการศึกษา ได้แก่ ค่านิยมของสถาบัน และแนวทางศึกษาวิธีการให้การศึกษา
4. กลุ่มเพื่อน (peer group) ได้แก่ การรวมตัวเป็น แก๊งค์ (gang) การสร้างค่านิยมร่วมกัน
5. สถาบันการปกครอง (government) ได้แก่ ค่านิยมทางการเมืองความเชื่อต่าง ๆ
6. ระดับพัฒนาภาวะและพัฒนาการด้านต่าง ๆ อันเป็นส่วนเฉพาะบุคคลว่าสามารถที่จะปรับตัวเข้ากับสังคมระดับใดได้แก่ไหน

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในระยะต้น

ในระยะวัยเด็กตอนต้นนั้น สังคมที่มนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด คือครอบครัว ซึ่งเป็นตัวแทนถ่ายทอดวัฒนธรรม ศิลธรรม และจริยธรรมให้แก่ค่านิยมของวัฒนธรรม และศีลธรรมจึงเป็นลักษณะพิเศษของครอบครัวแต่ละครอบครัวจะถ่ายทอดให้กับเด็ก เมื่อเด็กก้าวออกไปสู่โลกภายนอก ค่านิยมนี้จะติดตัวเด็กไปเสมอ เมื่อเด็กเข้าสู่โลกภายนอก เด็กก็จะต้องเข้าไปอยู่ในสังคม สังคมภายนอกในระยะเริ่มแรกคือ โรงเรียน เด็กจะปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรม และศีลธรรม กฎปฏิบัติของสังคมที่เขาเป็นสมาชิกและพร้อมกันนั้นค่านิยมของเขาก็จะพัฒนาการไปด้วยตามวัย เด็กจะต้องเรียนที่จะปรับตัวให้เข้ากับความปลอดภัยรอบ ๆ ตัวเขา

อิทธิพลของกลุ่มเพื่อน (peer group)]

ความสัมพันธ์ของเพื่อนร่วมกลุ่มนั้น มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มาตั้งแต่วัยเด็ก ความจริงแล้วเด็กเริ่มรับรู้ถึงเพื่อนรุ่นเดียวกัน ตั้งแต่อายุได้ 6 เดือน แต่ยังไม่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เด็กจะไม่ได้ตอบและแสดงความสนใจซึ่งกันและกันจนกว่าจะมีอายุ 9 เดือน และจะเริ่ม

มีการตอบโต้ตอบระหว่างเพื่อนเห็นชัดเมื่ออายุ 2 ปี ในการเลือกคบเพื่อนร่วมหมู่เด็กมักเลือกเพื่อนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับตน หรือคนที่อยู่แนวล้อมตัวเขา และเมื่อเขาโตขึ้นเขาก็จะรับอิทธิพลจากเพื่อนร่วมกลุ่มนั้นมากขึ้น ในวัยเด็กเด็กมักต้องการให้ตนเป็นที่ยอมรับของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดคน เมื่อเริ่มเจริญเติบโตขึ้นเพื่อนก็เข้ามาแทนที่ เด็กมักต้องการให้ตนเป็นที่ชื่นชมของกลุ่มเพื่อน

นอกจากกลุ่มเพื่อนแล้ว องค์ประกอบอื่น ๆ ของสังคมที่ล้อมรอบตัวเขามีบทบาทในการพัฒนาการทางสังคมทั้งสิ้น เนื่องจากความสัมพันธ์ของสังคมและสมาชิกนั้นเป็นไปในลักษณะให้และรับ ฉะนั้น พฤติกรรมของสมาชิกในสังคมแต่ละสังคมอาจมีส่วนในการเปลี่ยนโครงสร้างและระบบของสังคม สังคมสามารถบังคับพฤติกรรมมนุษย์ได้ 2 ทาง คือ

1. การบังคับจากกฎของสังคม (External Social Control)

คือ พฤติกรรมจะเปลี่ยนไปโดยกฎของสังคม ได้แก่ การให้รางวัลและการลงโทษ บังคับพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปตามค่านิยมของสังคม

2. การบังคับจากภายใน (Internal Social Control)

คือ แรงผลักดันต่าง ๆ ทางสังคมและค่านิยม รวมตลอดไปถึงพื้นฐานการยอมรับของสังคม ความภูมิใจส่วนบุคคล และความรู้สึกผิดชอบในแต่ละบุคคล

สาเหตุที่มนุษย์ปรับคนในฐานะสมาชิกของสังคม

1. ความคาดหวังของสังคม (Social Disirability)
2. ความพอใจในตนเอง (Conscience)
3. ความภาคภูมิใจของตนเอง (Pride)
3. ความรู้สึกผิดชอบ (Guilt)

1. ความคาดหวังของสังคม (Social Disirability)

การตั้งมาตรฐานทางสังคมนั้นขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละบุคคล และสังคมแต่ละสังคม ประสบการณ์ของแต่ละบุคคลนั้น เป็นสิ่งเร้าที่สำคัญในการตั้งเจตนาธรรมเกี่ยวกับสังคม เมื่อสังคมกำหนดความต้องการอย่างไร สมาชิกก็สามารถที่จะเลือกทางที่จะปฏิบัติตัวให้เข้ากับสังคมนั้น ๆ และใช้ความคาดหวังของสังคมนั้น เป็นหลักเกณฑ์ในการปรับตน

2. ความพอใจในตนเอง (Conscience)

มนุษย์เรานั้นมีลักษณะที่เรียกว่า Superego ซึ่งทำหน้าที่บังคับส่วนต่าง ๆ ของบุคลิกภาพ และคอยควบคุมพฤติกรรม ฉะนั้น การยอมรับและรู้จักคนนั้นเป็นหนทางหนึ่งที่สังคมจะกำหนดให้เรามองเห็นตนเองโดยคุณค่าในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ฉะนั้น เราจึงต้องควบคุมพฤติกรรมของเราให้ตรงกับค่านิยมของสังคม

3. ความภาคภูมิใจในตน (Pride)

มนุษย์มักตั้งระดับความภาคภูมิใจ และพอใจในพฤติกรรมของตนเองไว้สูง ซึ่งเรียกความภูมิใจนี้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อสังคมยอมรับบุคคลนั้น ๆ ฉะนั้น สมาชิกของสังคมทุกคนต้องการที่จะมีความภาคภูมิใจ เพื่อให้สังคมยอมรับเขา เขาจึงต้องปฏิบัติตามกฎและค่านิยมของสังคม

4. ความรู้สึกผิดชอบ (Guilt)

สังคมจะกำหนดคุณค่าที่แน่นอนในพฤติกรรมของสมาชิก บางครั้งเมื่อสมาชิกมีพฤติกรรมที่กำหนดว่า ไม่ดี สมาชิกจะรู้สึกผิดต่อการกระทำใด ๆ จึงมักจะทำให้สมาชิกหลีกเลี่ยงการกระทำนั้น ๆ เพราะเกิดความไม่พอใจในพฤติกรรมของตนเอง เมื่อพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมักจะมีอิทธิพลต่อความรู้สึกเสมอ มีหลายครั้งที่พฤติกรรมมีสาเหตุมาจากความรู้สึกผิดชอบ

เอลิซาเบท บี เฮิร์ลอค (Elizabeth B. Hurlock อ้างถึงใน พิณธรา แก้วสุวรรณ, 2525) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางสังคมไว้ว่า การพัฒนาการทางสังคม หมายถึง การพัฒนาความสามารถในการแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับแบบแผนที่สังคมยอมรับ เพื่อจะเข้าสังคมได้ การที่เด็กจะเข้าสังคมได้หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับส่วนสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ลักษณะพฤติกรรมที่เหมาะสม
2. บทบาทในสังคม
3. ทศนคติของเด็กต่อสังคม

เขาได้เสนอพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก ได้แก่

1. การร่วมมือ (Cooperative) เด็กเรียนรู้ที่จะเล่นหรือทำงานร่วมกับคนอื่น ซึ่งเด็กได้มีโอกาสทำกิจกรรมมากเท่าใด เขาก็จะเรียนรู้ความร่วมมือที่จะทำกิจกรรมมากขึ้น
2. การแข่งขัน (Rivalry) การแข่งขัน อาจเป็นเครื่องกระตุ้นให้เด็กเพิ่มความสามารถในการอยู่ร่วมกันในสังคม หรือถ้าเป็นสาเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท ใช้อาวุธ จะทำให้เด็กลดความสามารถในการอยู่ร่วมกันในสังคมลง
3. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Generosity) แสดงออกมาในรูปของการแบ่งปันสิ่งของ จะช่วยให้สังคมยอมรับตนเอง
4. ความต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม (Desire for Social Approval) จะกระตุ้นให้เด็กมีพฤติกรรมตามที่สังคมคาดหวัง
5. ความเห็นอกเห็นใจ (Sympathy) เมื่อเด็กได้พบประสบการณ์ที่ทำให้เกิดความทุกข์ยาก เด็กจะรู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยแสดงออกมาในรูปของการปลอบโยน
6. เอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) เด็กจะพัฒนาความสามารถนี้เมื่อเด็กเข้าใจสีหน้า และการแสดงออกของคนอื่น

7. การพึ่งพาอาศัย (Dependency) เด็กต้องการให้ผู้อื่นช่วยเหลือทางความสนใจ ความรักใคร่ จะกระตุ้นให้เด็กประพฤติในทางที่สังคมยอมรับ
8. ความเป็นเพื่อน (Friendliness) ความเป็นเพื่อน โดยความต้องการที่จะทำอะไรร่วมกับคนอื่น
9. การไม่เห็นแก่ตัว (Unselfish) เด็กจะแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อน และทำสิ่งต่าง ๆ ให้ช่วยเหลือเพื่อน
10. การเลียนแบบ (Imitative) เด็กชอบเลียนแบบบุคคลที่เขาเห็นว่าดี เด็กอาจเลียนแบบขณะเล่นรวมกลุ่ม
11. ความผูกพัน (Attachment behavior) เมื่อเด็กได้รับความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่ เด็กก็จะถ่ายทอดความรู้สึกนั้นไปยังบุคคลอื่น และเรียนรู้การความมีมิตรภาพกับคนอื่น

ฮอร์เนซ บี อิงริช (Horance B. English, 1951) ได้อ้างอิงงานวิจัยของมอร์แกน (Morgan) ที่กล่าวถึงพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก ดังนี้

1. เด็กต้องเรียนรู้ที่จะไม่ทำอะไรล่วงเกินบุคคลอื่น ไม่ทำร้าย ไม่กีดขวาง ลักษณะนี้เป็นการปรับตัวทางสังคมทางลบ ที่เด็กจะถูกสอนเกี่ยวกับข้อตกลงทางสังคม
2. การปรับตัวแบบไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบ เด็กจะถูกสอนให้อ่อนน้อมยอมรับคำสั่ง อยู่ในกรอบ สิ่งเหล่านี้เป็นการปรับตัวทางสังคมที่ทำให้ผู้ใหญ่ควบคุมดูแลเด็กได้ง่าย ดังนั้นเด็กที่วางง่าย และอ่อนน้อม ต่อผู้ใหญ่ จะถูกจำกัดขอบเขตของการพัฒนาการทางสังคม
3. ระดับสูงสุดของการปรับตัวทางสังคม คือ การเข้าใจบุคคลอื่น

จี อาร์ มีดินนัส (G.R. Medinnus) และ อาร์ ซี จอห์นสัน (R.C. Johnson) ได้อ้างอิงงานวิจัยของ พาร์เทน (Parten) ว่า ได้แบ่งพฤติกรรมทางสังคมออกเป็น

1. พฤติกรรมการไม่เข้าร่วมเล่นกับคนอื่น (Unoccupied Behavior) เด็กไม่เข้าไปเล่น แต่เฝ้าดูสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว หรือเล่นกับตัวเอง เช่น ลูกนั่งเก้าอี้ ขึ้น เดินตามครู หรือนั่งขำเลียงไปรอบ ๆ ห้อง
2. การเล่นคนเดียว (Solitary Play) เด็กเล่นของเล่นคนเดียวไม่พูดกับเด็กอื่น ความสนใจของเด็กอยู่ที่การกระทำ
3. พฤติกรรมการเฝ้าดู (Onlooker Behavior) เด็กใช้เวลาทั้งหมดเฝ้าดูคนอื่นเล่น เขามักพูดกับเด็กที่กำลังเล่น การหาคำถาม หรือให้ข้อเสนอแนะไม่เข้าไปเล่นด้วย เขาจะยืนหรือนั่งพูดห่างจากกลุ่มที่เล่นในระยะที่เขามองเห็นหรือได้ยิน
4. การเล่นแบบต่างคนต่างเล่น (Paralled Play) เด็กจะเล่นของเล่นร่วมกับเด็กคนอื่น แต่ไม่กล้าเล่นด้วย เขาจะเล่นของเล่นที่เขาสนใจ และพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อเด็กที่อยู่ใกล้
5. การเล่นกับเพื่อน (Associate Play) เด็กจะเล่นของเล่นพยายามที่จะควบคุมเด็กคนอื่น ในการเข้าหรือไม่เข้ากลุ่ม เด็กจะมีความต้องการส่วนตัวของเขา ซึ่งส่วนหนึ่งจะไม่ตรงกับความต้องการของกลุ่ม
6. การร่วมมือกันเล่น หรือการเล่นร่วมกัน (Cooperative or Organized Supplementary) เด็กจะเข้าร่วมเล่นกับกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เช่น สร้างของเล่น แข่งขัน เล่นเกม การควบคุมกลุ่มขึ้นอยู่กับเด็กคนหนึ่งหรือสองคน ที่เป็นผู้นำ มีการแบ่งงาน ให้บทบาทหน้าที่แก่สมาชิกต่าง ๆ เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมกลุ่ม

โถวานากา (Iwanaka, 1973) ได้แบ่งพัฒนาการของการเล่นที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมไว้ว่า ลักษณะของการเล่นของเด็กที่เกี่ยวข้อกับพัฒนาการทางสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็นลำดับขั้น ดังนี้

1. เด็กเล่นคนเดียว (Solitary Play)
2. เด็กเล่นใกล้ ๆ คนอื่น (Parally Play)
3. เด็กสนใจการเล่นของผู้อื่น โดยเป็นเพียงส่วนประกอบของการเล่นนั้น (Complementary Play)

4. ร่วมเล่นกับคนอื่นอย่างมีบทบาทเต็มที่ (Cooperative Play)

เด็กปกติทุกคนมีพัฒนาการทางการเล่นไปตามนี้

เฮอร์รี สแต็ก ซัลลิแวน (Henry Stack Sullivan, 1956) กล่าวถึงทฤษฎี การเรียนรู้ทางสังคมระหว่างบุคคล คือ เด็กจะพัฒนาความเป็นตัวตนของเขา โดยการมี ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสภาพแวดล้อมของเด็ก

อัลเฟรด แอดเลอร์ (Alfred Adler อ้างถึงใน อนุชา แก้วสุวรรณ, 2525) กล่าวถึง แนวความคิดที่ว่ามนุษย์ธรรมชาติที่จะอยู่ร่วมกันเป็นสิ่งคม ต้องการมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น พฤติกรรมใด ๆ ล้วนมีความหมายเชิงสังคมทั้งสิ้น การที่จะเข้าใจพฤติกรรมของเด็กได้อย่างดีที่สุดนั้น จำเป็นต้องเข้าใจสภาพแวดล้อมทางสังคมของเด็กด้วย ไม่ว่าสังคมนั้นจะเป็นครอบครัว โรงเรียน หรือกลุ่มเพื่อน

ตอนที่ 4 การวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักวิจัยที่มุ่งศึกษา ปრაกฏการณ์สังคมโดยคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์โดยคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของ ปრაกฏการณ์สังคมที่ต่างจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ เราอาจให้ความหมายของการวิจัยเชิง คุณภาพได้ดังนี้

การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคม จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม นั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้ลึกซึ้งคิด ความหมาย ค่านิยม หรืออุดมการณ์ของบุคคล นอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ มักใช้เวลานานในการศึกษาคิดตามระชะชา ใช้การสังเกต แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และ เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

จากความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ได้ให้ไป อาจนำมาขยายภาพเป็นลักษณะสำคัญของ การวิจัยเชิงคุณภาพได้ดังนี้

1. เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุมการศึกษา ปรากฏการณ์สังคมจะต้องกระทำโดยศึกษาปรากฏการณ์นั้นจากแง่มุม หรือแนวคิดทฤษฎีที่มีความ หลากหลายมากกว่ายึดแนววิจัยไว้อันหนึ่งเป็นหลัก นอกจากนั้นยังต้องไม่พิจารณาแค่เพียงด้านใดด้าน หนึ่ง แต่ดูให้เห็นภาพเต็มรูป
2. เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก เพื่อให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลง ของปรากฏการณ์สังคม ซึ่งมีความเป็นพลวัต การวิจัยเชิงคุณภาพจึงใช้วิธีการติดตามเป็นเวลายาวนาน เพื่อให้ให้เห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงในระยะต่าง ๆ นอกจากนั้นก็จะเป็นการศึกษา เจาะลึก เช่น การศึกษาเฉพาะกรณี หรือการศึกษาเฉพาะบุคคล เพื่อให้ทำความเข้าใจได้อย่าง ลึกซึ้ง และสามารถมองภาพได้จากหลายแง่มุม
3. ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจความหมายของ ปรากฏการณ์ นักวิจัยเชิงคุณภาพจึงศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง มักมีการ วิจัยในสนาม (Field research) ในการวิจัยเชิงคุณภาพจะไม่มี การควบคุมและทดลองในห้อง ปฏิบัติการ เพราะทำให้ผู้วิจัยไม่เห็นปรากฏการณ์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม
4. คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัย ด้วยเหตุที่การศึกษาปรากฏการณ์สังคม เป็นการศึกษามนุษย์ นักวิจัยเชิงคุณภาพจึงให้ความสำคัญและเคารพผู้ถูกวิจัยในฐานะที่เป็นเพื่อน มนุษย์ ดังจะเห็นได้จาก การที่นักวิจัยเชิงคุณภาพจะเข้าไปสัมผัสกับคนเหล่านั้น สร้างความสนิทสนม และความไว้วางใจ เชื่อใจ พยายามทำความเข้าใจคนเหล่านั้นแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา จนกระทั่ง ในที่สุดไม่มีการแบ่งเป็น เขาเป็นเรา พร้อมกันนั้นผู้วิจัยก็จะไม่นำข้อมูลของผู้ถูกวิจัย ไม่ฟันใจถ้า ผู้ถูกวิจัยไม่เต็มใจหรือไม่ต้องการให้ความร่วมมือ นักวิจัยเชิงคุณภาพจะเข้าไปสัมผัสกับผู้ถูกวิจัย มากกว่าจะใช้เครื่องวิจัยอื่นใดเป็นสื่อกลาง และจะไม่มุ่งรักษาสภาพวิสัยโดยวิธีแบ่งเส้นกันระหว่าง ผู้วิจัยกับผู้ถูกวิจัย
5. ใช้การพรรณนาและการวิเคราะห์แบบอุปนัย ในการศึกษาชุมชนหรือการศึกษา เฉพาะกรณี เพื่อให้เห็นภาพรวมในขั้นแรก นักวิจัยเชิงคุณภาพจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพทั่วไป ของชุมชนหรือกรณีที่ศึกษา ในลักษณะของการพรรณนา ส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะที่ตั้งทาง

ภูมิศาสตร์ สภาพลมฟ้าอากาศ แบบแผนการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน ความเชื่อทางศาสนา การจัดระเบียบสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี ข้อมูลเหล่านี้เป็นข้อมูล ที่จำเป็นเพราะช่วยให้ผู้อ่านงานวิจัยเกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น และอาจตรวจสอบ ข้อมูลได้ด้วย ส่วนในการวิเคราะห์ที่นักวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการ คือการสร้างข้อสรุปแบบ อุกฤษ (Induction) เป็นวิธีการวิเคราะห์ที่สำคัญ วิธีการนี้คือ การนำข้อมูลเชิงรูปธรรมย่อย ๆ หลาย ๆ กรณีมาสรุปเป็นข้อสรุปเชิงนามธรรมโดยพิจารณาจากลักษณะร่วมที่พบ ในการวิจัยเชิง คุณภาพจะเน้นการวิเคราะห์แบบอุปนัยมากกว่าการใช้สถิติตัวเลข

6. เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้านความรู้สึคนึกคิด จิตใจ ความหมาย ในการศึกษา ปรากฏการณ์สังคม นักวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นความสำคัญของตัวแปรด้านจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และความหมายที่มนุษย์กำหนดขึ้น องค์ประกอบเหล่านี้คือ สิ่งที่นักปรากฏการณ์นิยมให้ความสำคัญ นักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อว่าองค์ประกอบด้านจิตใจ ความคิดและความหมายคือ สิ่งที่อยู่เบื้องหลัง พฤติกรรมมนุษย์ และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ที่แสดงออกมา จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจ ให้ชัดเจนจึงจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้

ความแตกต่างและความจำเป็นที่จะต้องมีอยู่ร่วมกันของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพกับ

วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ

1. ความแตกต่าง

เราอาจจะเห็นในหลายแง่มุมว่า วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพไม่เหมือนกับวิธีการ วิจัยเชิงปริมาณ แต่ความแตกต่างนั้นมีได้ผิวเผินอยู่เพียงการแจกแจงนับข้อมูล ดังที่มักเข้าใจกัน เป็นความแตกต่างในเรื่องลักษณะของข้อมูลเป็นเบื้องต้น และส่งผลให้วัตถุประสงค์และวิธีการ ต่างกันในประการต่อมา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความแตกต่างในลักษณะข้อมูล ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพมีลักษณะ เฉพาะคือ ข้อมูลที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ ความรู้สึกนึกคิด ประวัติดชีวิต ฯลฯ ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลทุกประเภทมาประมวลเข้าด้วยกัน เพื่อใช้ประกอบการตีความหมายข้อมูล เหล่านี้นี้อาจเป็นข้อมูลที่แจกแจงนับได้ หรือเป็นสถิติต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ แต่นักวิจัย

เชิงคุณภาพจะต้องผนวกเอาข้อมูลประเภทที่เป็นความรู้สึกนึกคิด ประวัติชีวิต ค่านิยม ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ เข้าไว้ในการวิเคราะห์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

1.2 ความแตกต่างของวัตถุประสงค์ จากแนวคิดของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญแก่องค์ประกอบส่วนที่เป็นนามธรรมของมนุษย์ อันได้แก่ ความรู้สึกนึกคิดและความสัมพันธ์ของสิ่งเหล่านี้กับสภาพแวดล้อมของมัน วัตถุประสงค์ของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจึงมุ่งไปที่ความเข้าใจความหมาย ไม่ใช่การหาความถูกต้องของสิ่งที่ปรากฏอยู่ (รูปธรรม) ดังเช่นวิธีการเชิงปริมาณในวิธีการเชิงคุณภาพจึงมักใช้คำว่า insight, intuition, understanding หรือ comprehension

1.3 ความแตกต่างในการเก็บข้อมูล เพื่อวัตถุประสงค์ต่างกันวิธีการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ก็ต่างกัน วิธีการเก็บข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพคือ การให้ผู้วิจัยออกไปสัมผัสข้อมูลด้วยตนเอง วิธีการต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจถูกนำมาใช้ เช่น การสังเกตโดยเข้าไปมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบขั้น (intense interview) หรือแบบลึก (indepth interview) และการตะล่อมกล่อมเกลา (probe) วิธีการเหล่านี้ล้วนแต่เป็นวิธีการที่กินเวลานาน การวิจัยเชิงคุณภาพจึงไม่สามารถทำได้ในเวลาอันรวดเร็ว

1.4 ความแตกต่างในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพไม่จำเป็นต้องอาศัยคณิตศาสตร์หรือสถิติขั้นสูง แต่เป็นกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ที่เกี่ยวโยงไปถึงทฤษฎีเพื่อ "ให้ความหมาย" แก่ข้อมูลที่ได้มา โดยใช้วิธีสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย ผู้วิจัยจะต้องรู้จักเลือกเหตุการณ์ที่เป็นคุณนงสำคัญขึ้นมา แล้วเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์นั้นกับเหตุการณ์ทั้งหมด ตลอดจนสรุปโครงสร้างของเหตุการณ์นั้นไปประยุกต์อธิบายโครงสร้างของปรากฏการณ์หรือระบบโดยส่วนรวม ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการให้ความหมายหรือตีความหมายข้อมูล ซึ่งเป็นหัวใจของการวิเคราะห์ นอกจากนั้นนักวิจัยเชิงคุณภาพยังมีวิธีการตรวจสอบความมั่นคง และความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลเช่นกัน

2. ความจำเป็นที่จะต้องมีอยู่ร่วมกัน

เราได้เห็นแล้วว่าวิธีการวิจัยสองแบบนี้มีความแตกต่างกันมาก นักวิจัยเชิงคุณภาพจึงยืนยันว่า วิธีการวิจัยเชิงปริมาณไม่สามารถเข้ามาชดเชยหรือแทนที่วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพได้ เพราะการวิจัยที่เกี่ยวกับมนุษย์ไม่ได้ต้องการการอธิบายความสัมพันธ์ในเชิงเป็นเหตุเป็นผลแก่กันเท่านั้น แต่ต้องการหา "ความหมาย" ของตัวแปรที่กำหนดไว้ใช้กัน

อย่างไรก็ดีลักษณะที่ต่างกันเป็นสองแนวนั้นก็มิได้ทำให้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณกลายเป็นปฏิปักษ์กัน ตรงกันข้ามลักษณะดังกล่าวกลับเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมสร้างและเกื้อกูลกันและกันให้ถึงพร้อมซึ่งความสมบูรณ์ นักวิจัยแทบทุกคนยอมรับความจริงข้อนี้ ลักษณะที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันคือ มีในสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งขาดนี้ก็คือ การวิจัยเชิงคุณภาพจะช่วยให้ผู้วิจัยเกิดความกระจำง เกี่ยวข้องสถานการณ์หนึ่ง ๆ ในสังคมตามที่ปรากฏอยู่ ในขณะที่เคียวกันการวิจัยเชิงปริมาณก็จะหยิบยื่นวิธีการตัดสินใจว่า ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปรากฏการณ์สังคมที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นจะนำไปใช้กับกรณีอื่น ๆ โดยทั่วไปได้แค่ไหน ทำอย่างไรข้อจำกัดของการศึกษาเฉพาะกรณีในการวิจัยเชิงคุณภาพจะได้รับการแก้ไข และช่วยเหลือโดยการวิจัยเชิงปริมาณ

เมื่อคำนึงถึงความสัมพันธ์ของวิธีการเชิงปริมาณกับวิธีการเชิงคุณภาพในแง่ตรรกวิทยาหรือในแง่ปรัชญาแล้ว เราจะพบว่า ในกระบวนการคิดของมนุษย์ของเราสัมพันธ์กับคุณภาพก่อนปริมาณ กล่าวคือ คนเกิดความรู้ (notion) เกี่ยวกับสิ่งหนึ่ง (particular) ก่อน นั่นคือคุณภาพ จากนั้นโดยประสบการณ์คนจึงเรียนรู้ว่าสิ่งที่ตนรู้เกี่ยวกับสิ่งหนึ่งนั้นเหมือนกับสิ่งที่ตนรู้ในหลาย ๆ สิ่งหรือไม่ เป็นการหาลักษณะที่เป็นสากล (universal) ของหลาย ๆ สิ่ง ทำให้คนเกิดความชัดเจน (precision) นั่นคือปริมาณ จึงกล่าวได้ว่าวิธีการเชิงคุณภาพทำให้คนเกิดความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะ และวิธีการเชิงปริมาณทำให้คนเกิดความชัดเจน จากลำดับกระบวนการคิดนี้เอง ที่ทำให้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาก่อนวิธีการเชิงปริมาณ ช่วยให้ผู้วิจัยเกิดความกระจำงหลายแง่หลายมุม หลังจากนั้นวิธีการเชิงปริมาณก็เข้ามาช่วยเสริมสร้างให้เกิดความแน่ใจในข้อค้นพบ จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดเลยที่นักวิจัยเชิงคุณภาพ เช่น นักมานุษยวิทยาจะเริ่มงานวิจัยโดยปราศจากสมมติฐานหรือข้อตกลงเบื้องต้น (แต่ไม่ใช่ปราศจากทฤษฎีพื้นฐาน)

แล้วผลงานวิจัยของโดยกลางได้สมมติฐาน ในขณะที่นักวิจัยเชิงปริมาณเริ่มงานวิจัยโดยมีสมมติฐาน แล้วผลงานวิจัยโดยการยอมรับหรือปฏิเสธสมมติฐานที่วางไว้นั้น

การใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

เมื่อใดที่เราควรใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ? ใช้อย่างไร? ก่อนอื่นนักวิจัยที่ต้องการจะตอบคำถามข้างต้นจะต้องตระหนักว่าศาสตร์แต่ละศาสตร์ต้องการวิธีการวิจัยต่างกันตามเนื้อหาของความรู้ของศาสตร์นั้น ๆ นอกจากนั้นวัตถุประสงค์ของการวิจัยยังเป็นตัวกำหนดวิธีการอีกด้วย เมื่อนักวิจัยมีความกระจ่างในสองประเด็นนี้แล้ว เราจึงจะพิจารณาต่อไปได้ว่าวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมีไว้ใช้เมื่อใด

นักวิจัยควรใช้วิธีการเชิงคุณภาพในสถานการณ์ต่อไปนี้

1. เมื่อต้องการสร้างสมมติฐานหรือทฤษฎีใหม่ ๆ ตลอดจนข้อเท็จจริงใหม่จากที่เคยรู้กันมาแต่เดิม และเมื่อต้องการสร้างทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ของศาสตร์สำหรับสภาพที่ยังขาดทฤษฎีของตนเอง เพราะทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม (context) เป็นสำคัญ แต่ละสังคมซึ่งมีสภาพแตกต่างกันจึงไม่อาจใช้กฎเกณฑ์เดียวกันมาอธิบายได้ ในกรณีนี้เราจะใช้วิธีการเชิงคุณภาพก่อนเพื่อสร้างสมมติฐาน แล้วใช้วิธีการเชิงปริมาณมาช่วยทดสอบ และถ้าความเชื่อถือได้ของสมมติฐานข้างต้น
2. เมื่อต้องการศึกษากระบวนการ ของปรากฏการณ์สังคมว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรจากระยะเวลาหนึ่งไปยังอีกระยะเวลาหนึ่ง โดยมีเงื่อนไขอะไร เกิดขึ้นในกระบวนการนั้น
3. เมื่อต้องการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในระดับลึกซึ่งกับความหมายของปรากฏการณ์นั้น ๆ สำหรับสมาชิกสังคมหรือกลุ่มสังคม

4. เมื่อทำวิจัยในสังคมที่มีผู้ไม่รู้หนังสือและผู้มีการศึกษาชั้นต่ำมาก เช่น ในท้องถิ่นห่างไกล เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพใช้คนสัมภาษณ์โดยตรง ไม่ใช่เครื่องมือวิจัยอื่น ๆ เป็นสื่อกลาง โอกาสที่จะเกิดความผิดพลาดในการตีความหมายของทั้งฝ่ายผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย จึงมีน้อยกว่า ในขณะที่การใช้เครื่องมือวิจัยเชิงปริมาณ เช่น แบบสอบถาม หรือแบบสำรวจที่ส่งมาทางไปรษณีย์จะได้ผลต่างกัน

5. เมื่อต้องการทำวิจัยในเรื่องที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น เรื่องเกี่ยวกับค่านิยม โลกทัศน์ ความเชื่อถือ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ

6. เมื่อต้องการข้อมูลระดับลึกมาประกอบการตัดสินใจในการวางแผนปฏิบัติงาน เพราะในบางครั้งตัวเลขที่รวบรวมได้และผลงานวิจัยเชิงปริมาณไม่ช่วยผู้บริหารในการตัดสินใจวางแผน

7. เมื่อทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งปัจจุบันใช้กันมากในกิจกรรมพัฒนาทั้งของภาครัฐและเอกชน จำเป็นต้องใช้วิธีการเชิงคุณภาพในการทำความเข้าใจปัญหาในการสร้างการมีส่วนร่วมและในการหาแนวทางแก้ไขปัญหาในการพัฒนา

ข้อจำกัดของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

นอกจากจะรู้ว่าควรใช้วิธีการเชิงคุณภาพเมื่อใดแล้ว นักวิจัยควรรู้ด้วยว่าวิธีการดังกล่าวมีข้อจำกัดอย่างไร หรือยากต่อการทำวิจัยในแง่ใดบ้าง ข้อจำกัดเหล่านั้นคือ

1. ข้อค้นพบจากการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำในรูปการศึกษาเฉพาะกรณีจะนำไปอ้างอิงกับกรณีอื่น ๆ (generalization) ไม่ได้ หรือได้น้อย

2. ในการวิจัยประเภทนี้ ตัวผู้วิจัยภาคสนามคือ เครื่องมือวิจัยที่สำคัญที่สุด และจะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมมาเป็นพิเศษสำหรับใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ฉะนั้นหากไม่มีผู้วิจัยที่มีคุณสมบัติดังกล่าวก็ไม่ควรทำ

3. การวิจัยชนิดนี้กินเวลาและทำได้เฉพาะกรณี ไม่ใช่ทำกับประชากรทั้งหมด เพราะฉะนั้นจึงไม่เหมาะที่จะทำถ้าทรัพยากรจำกัด และมีประชากรที่จะต้องศึกษาเป็นจำนวนมาก

4. วิธีการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ยังถูกโจมตีมากในเรื่องความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ เพราะเป็นวิธีการอัตโนมัติที่ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจัยโดยตรง อย่างไรก็ตามนักวิจัยเชิงคุณภาพมีวิธีตรวจสอบความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ของข้อมูลของเขา และนักวิจัยเชิงคุณภาพจะได้รับการเน้นเป็นพิเศษถึงจริยธรรมของผู้วิจัยในความรับผิดชอบและความซื่อสัตย์ในการทำงานและในผลงาน โดยเฉพาะในการตีความหมายข้อมูล

5. วิธีการวิเคราะห์และตีความหมายข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพต้องการความสามารถเฉพาะของนักวิจัย ในการอธิบายความสัมพันธ์ของสิ่งคมจากปรากฏการณ์ที่ศึกษา

6. ผู้วิจัยเชิงคุณภาพต้องเป็นผู้มีสหวิทยาการในตัวเอง เพราะการกำหนดปัญหา และการวิเคราะห์ข้อมูลจะต้องใช้การมองจากหลายมิติ และใช้ทฤษฎีพื้นฐานจากหลายศาสตร์ ผู้ที่ผ่านการอบรมมาในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งโดยเฉพาะ และไม่เคยศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแนวทางวิเคราะห์ปัญหาของศาสตร์อื่น ๆ จะสร้างคุณสมบัตินี้ได้โดยยาก เพราะคิดข้องอยู่กับความเคยชินในศาสตร์ของตน (สุภางค์ จันทวานิช, 2535)

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พจนานารถกิจ (2520) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาการให้การส่งเสริมเด็กหญิงเร่ร่อนในสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท" โดยมุ่งที่จะศึกษาถึงมูลเหตุที่ต้องออกเร่ร่อนนอกบ้านกลายเป็นเด็กไว้ที่พ้องอนาถา จนกระทั่งต้องเข้ารับการส่งเสริมความสัมพันธ์ภายในครอบครัวของเด็ก กฎหมายที่ให้ความคุ้มครองแก่เด็ก ตลอดจนวิธีการดำเนินงานส่งเสริมเด็ก และบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของนักสังคมสงเคราะห์ในสถานแรกรับเด็กพญาไท

โดยการสัมภาษณ์เด็กหญิงทุกคนที่เข้ารับการส่งเสริมในสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท ในเดือนกันยายน 2519 มีจำนวน 86 คน และเจ้าหน้าที่ฝ่ายสวัสดิภาพเด็ก จำนวน 9 คน พบประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจ ดังนี้

เด็กที่เข้ารับการสงเคราะห์จะมีอายุอยู่ในช่วง 14 - 16 ปี มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจนถึงร้อยละ 57.45 บิดามารดาประกอบอาชีพกรรมกรรับจ้างรายวัน รายได้น้อย ไม่มีเวลาที่จะดูแลอบรมสั่งสอนบุตรเรือนได้ เด็กร้อยละ 53.49 ไม่เคยเรียนหนังสือ เด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีจำนวนมากน้อยไม่ถึงร้อยละ 10 เด็กเหล่านี้ต้องออกทำงานหารายได้ให้แก่ครอบครัวตามความสามารถประกอบกับการที่เด็กในวัยนี้ชอบความเป็นอิสระ ขาดความขี้คิดมีความนิยมเอียงเชื้อเพื่อนมากกว่าบิดามารดา จึงทำให้เด็กมีความเคยชินกับการมีชีวิตนอกบ้านมากกว่าอยู่ในบ้าน ซึ่งพบว่าเด็กร้อยละ 47.67 ถูกจับเข้ารับการสงเคราะห์เพราะหนีออกจากบ้านและโรงเรียนเพื่อเที่ยวกับเพื่อนหรือพี่น้อง

สำหรับเจ้าหน้าที่ฝ่ายสวัสดิภาพเด็ก ซึ่งหน้าที่วิเคราะห์และวางแผนงานในการสงเคราะห์ เช่น นักสังคมสงเคราะห์ และแม่บ้านมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งนักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวจักรสำคัญในการดำเนินงาน สงเคราะห์เด็กมีน้อยมากเพียง 2 อัตรา เท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนเด็กซึ่งมีเกือบ 100 คน นักสังคมสงเคราะห์จึงมีเด็กในความรับผิดชอบถึง 1 : 50 และบางครั้งนักสังคมสงเคราะห์ก็ต้องปฏิบัติงานหน้าที่อื่นด้วย ซึ่งทำให้การปฏิบัติงานบางอย่างผิดพลาด และไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ทางด้านแม่บ้าน ซึ่งหน้าที่ควบคุมดูแลเด็กในเรื่องกิจวัตรประจำวัน นอกจากนี้สถานแรกรับฯ ยังขาดนักวิชาการที่จำเป็นในการวิเคราะห์พิจารณาวางแผนงานในการสงเคราะห์เด็ก อาทิ เช่น จิตแพทย์ และนักจิตวิทยา ทำให้การดำเนินงานล่าช้า และขาดประสิทธิภาพในการให้บริการสงเคราะห์เด็ก ซึ่งเรื่องนี้เจ้าหน้าที่ร้อยละ 66.67 มีความเห็นว่าจำนวนเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานกับเด็กโดยตรงมีเป็นจำนวนน้อย และไม่สอดคล้องกับจำนวนเด็ก ซึ่งมีผลทำให้การปฏิบัติงานล่าช้า และเด็กหลบหนีออกจากสถานสงเคราะห์บ่อยครั้ง

เด็กที่เข้ารับการสงเคราะห์ระหว่างที่เด็กอยู่ในสถานแรกรับฯ เด็กร้อยละ 70.71 มีความพอใจในสภาพความเป็นอยู่เนื่องจากในสถานแรกรับฯ มีสภาพความเป็นอยู่ดีกว่าเดิม ถึงแม้ว่าจะต้องอยู่ในระเบียบวินัยของหน่วยงานบ้าง เด็กร้อยละ 82.56 สามารถเล่นและเข้ากันได้ จะมีปัญหาบ้างก็เป็นเรื่องพฤติกรรมส่วนตัวของเด็กบางคน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับเจ้าหน้าที่นั้นเป็นไปด้วยดีเช่นกัน

นพพร นพเจริญกุล (2521) ได้ศึกษาเรื่อง "สุขภาพจิตและการปรับตัวของเด็กหนีบ้านที่รับการรักษา ณ โรงพยาบาลสุวประสาธต์วาทโศปถัมภ์" โดยได้ทำการศึกษารักษาเด็กชายหนีบ้านจำนวน 50 คน จากสถานแรกรับเด็กชายปากเกร็ดที่ถูกส่งมารับการรักษาในโรงพยาบาลสุวประสาธต์วาทโศปถัมภ์ โดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์เด็กและเจ้าหน้าที่ผู้ดูแล

ผลปรากฏว่า เด็กหนีบ้านอายุระหว่าง 6 - 14 ปี เริ่ชอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา เด็กเหล่านี้อยู่ในวัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงสู่วัยรุ่น เด็กวัยนี้สามารถช่วยเหลือตนเองได้ชอบพวงษ์ัยต้องการความรักและความเข้าใจจากพ่อแม่และผู้ปกครอง แต่เด็กหนีบ้านเหล่านี้ไม่ได้รับความต้องการตามวัย ถูกพ่อแม่ทำโทษอย่างรุนแรงเสมอ และอยู่ในครอบครัวที่มีปัญหาต่าง ๆ สภาพต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้เด็กมีสุขภาพจิตที่ไม่ดี อยู่ในครอบครัวไม่มีความสุข และเกิดความรู้สึกอยากหนีไปให้พ้นออกจากบ้านไปเร่ร่อนตามที่สาธารณะต่าง ๆ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเด็กวัยนี้ต้องการการอบรมเลี้ยงดูด้วยความรักความเข้าใจ และด้วยความละมุนละมัย มีเมตตาธรรมเป็นสำคัญ

ในขณะที่เร่ร่อนเด็กมีความรู้สึกอยากกลับบ้านและเด็กมีความรู้สึกเฉย ๆ ค่อยๆ กลับบ้านมีครั้งต่อครั้ง เด็กมีกิจกรรมที่กระทำในระะยะเร่ร่อน ได้แก่ รับจ้าง ขอด่าน ลักขโมย มีเด็กกระทำความผิดบ้างเล็กน้อยเพื่ออั้งชีพ ซึ่งเป็นการทำผิดเองและมีผู้ใหญ่ชักจูงบ้าง เด็กจะเที่ยวเร่ร่อนไปหลายแห่ง และแหล่งที่พบเด็กเร่ร่อนหลับนอนจำนวนมาก ได้แก่ สะพานพุทธ ปากคลองตลาด สนามหลวง ท่าพระจันทร์ ฯลฯ

การปรับตัว เมื่อเด็กเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลสุขภาพประสาทฯ ทางโรงพยาบาล ได้จัดบรรยากาศในการรักษาเหมือนครอบครัวที่ดี มีผู้ดูแล ทำหน้าที่เสมือนเครือญาติเด็กเป็นเสมือนสมาชิกครอบครัว และมีการฝึกหัดนิสัยประจำวันและระเบียบต่าง ๆ ของครอบครัว สภาพต่าง ๆ ในโรงพยาบาลทำให้เด็กสามารถปรับตัวได้ดีทั้งทางด้านอารมณ์และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ใหญ่และเพื่อน

ทัศนคติในอนาคตของเด็กเหล่านี้ พบว่าเมื่อเด็กอยู่ในโรงพยาบาลระยะหนึ่ง คือ ระหว่าง 15 - 30 วัน เด็กจะมีทัศนคติที่ดีต่อโรงพยาบาล ต่อสังคมโดยรวม และต่อตัวเอง เด็กสามารถคิดในเรื่องเกี่ยวกับตนเอง การประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย และการแก้ปัญหาต่าง ๆ ดังนั้น ผู้เขียนใคร่ขอสรุปว่า เด็กหนีบ้านถ้าได้รับการช่วยเหลือในระยะแรก ๆ เด็กก็จะสามารถปรับตัวให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติได้

พรเทพย์ ศิริวรรณบุษย์ และคณะ (2522) ได้วิจัยเรื่อง "ความต้องการพื้นฐานและความสนใจในอาชีพของเด็กเร่ร่อน" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการพื้นฐานและอาชีพของเด็กเร่ร่อนที่ถูกส่งตัวเข้ามาอยู่ในสถานแรกรับเด็กชายและเด็กหญิงทั้ง 4 แห่ง คือ วิทยาโท ปากเกร็ด ชอนแก่น และสละ โดยวิธีการสัมภาษณ์เด็กรวม 200 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. ความต้องการพื้นฐานของเด็กในสถานแรกรับทั้งหมดที่เป็นปัญหามากที่สุด คือ การเงิน การศึกษาและอาชีพ ซึ่งเมื่อพิจารณาแต่ละสถานแรกรับก็มีปัญหาล้ำยคลึงกัน นอกจากสถานแรกรับเด็กชายที่ปากเกร็ด ที่มีปัญหาความต้องการพื้นฐานด้านการเงินมากที่สุด
2. อาชีพที่เด็กในสถานแรกรับทั้ง 4 แห่ง สนใจเลือกมากที่สุด คือ อาชีพงานบริการ งานที่เกี่ยวกับการศึกษาและเกี่ยวกับสังคมและเมื่อพิจารณาสถานแรกรับก็สอดคล้องกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่าอาชีพที่เด็กต้องการมีก่นคือ การจัดการสอนเนื้อหาความรู้ให้มากพอที่จะไปประกอบอาชีพเหล่านั้นได้ อาชีพที่สนใจรองลงมาคือ ศิลป ดนตรี และวรรณกรรม

3. ความต้องการพื้นฐานและความสนใจในอาชีพของเด็กมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูงในแต่ละด้าน และการสนใจในอาชีพสอดคล้องและสัมพันธ์กับปัญหาความต้องการพื้นฐานของเด็ก

ไวไลวัจส์ กฤษณะภักดี และสุเกศินี สุกชีวะ (2527) ศึกษาเรื่อง "สาเหตุที่ทำให้เด็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเด็กเร่ร่อนจรจัด : ศึกษาเฉพาะกรณี" โดยศึกษาความต้องการและทัศนคติของเด็กเร่ร่อนจรจัด ซึ่งถูกส่งมารับการสงเคราะห์ที่สถานแรกรับเด็กชายภาคตะวันออกเฉียงเหนือจังหวัดขอนแก่น กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กเร่ร่อน จำนวน 72 คน โดยการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม และสังเกตพฤติกรรมเด็กอีก 7 คน

ผลการวิจัยพบว่า เด็กเร่ร่อนจรจัดส่วนใหญ่มีอายุในช่วง 9 - 15 ปี การศึกษาค่ำ สาเหตุที่เด็กเร่ร่อนมาจากอุปนิสัยเฉพาะตัวเด็ก ชอบเที่ยวเตร่ เกียจคร้าน ครอบครัวดกแฉก ความสัมพันธ์ในบ้านไม่ดี หนีโรงเรียน ต้องการความรักความเอาใจใส่จากแม่และพ่อ อนาคตต้อหากทำงานเป็นช่าง

นนทินี เพ็ชรไพศิษฐ์ (2530) ได้ศึกษาเรื่อง "การศึกษาปัญหาเด็กและเยาวชนเร่ร่อนจรจัด : ศึกษาเฉพาะการให้บริการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กระหว่างภาครัฐและเอกชน" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวความคิด ประวัติความเป็นมา โครงสร้างรูปแบบ และขั้นตอนการปฏิบัติงานตลอดจนปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติงานให้บริการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนเร่ร่อนทั้งของภาครัฐบาล ซึ่งได้แก่ กองสงเคราะห์เด็กวัยรุ่น กรมประชาสงเคราะห์ และหน่วยงานภาคเอกชน ได้แก่ "โครงการเพื่อเยาวชนเร่ร่อนจรจัด" ของสภาเยาวชนคาทอลิกแห่งประเทศไทย และ "โครงการปันรัก" กลุ่มเกื้อกูล วิธีการศึกษาประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสารและการวิจัยภาคสนาม โดยอาศัยการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากประชาชนที่ทำการศึกษา

บุคคลากรของรัฐส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 62.75 และภาคเอกชนส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ร้อยละ 63.69 ทั้งภาครัฐและเอกชนต่างก็เห็นด้วยที่รัฐดำเนินการคุ้มครองสวัสดิภาพเด็กและเยาวชนไว้ก่อน เนื่องจากรัฐมีมาตรการและกฎหมายรองรับในการป้องกัน แก้ไขปัญหาเรื่องนี้และสามารถที่จะจัดสรรกำลังคนที่มีความรู้ทางวิชาชีพและวิชาการ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนสถานที่ที่จะดำเนินการให้คุ้มครองสวัสดิภาพเด็กได้ แต่รัฐควรปรับปรุงรูปแบบการทำงานโดยเน้นหลักการ กระบวนการและวิธีการทางสังคมสงเคราะห์ และมีการยึดมั่นในการปฏิบัติการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการ และบุคคลภาครัฐก็ยอมรับรูปแบบการดำเนินงานของภาคเอกชน ซึ่งให้การช่วยเหลือป้องกัน บรรเทา แก้ไขปัญหาเด็กและเยาวชนไว้ก่อน โดยมีความเห็นว่าภาคเอกชนเป็นองค์การขนาดเล็ก มีความคล่องตัวในการปฏิบัติงานมากกว่าและรูปแบบการทำงานสามารถใกล้ชิดเด็กได้ตลอดเวลา เนื่องจากผู้ปฏิบัติงานภาคเอกชนส่วนใหญ่เป็นโสด ทำให้รับรู้และเข้าใจสภาพและปัญหาของเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้ ซึ่งมีจำนวนที่มารับบริการไม่มากนัก

สุนันทา เลียงไทย และคณะ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "เด็กและเยาวชนเร่ร่อนจรจัด : สภาพปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไข" โดยศึกษาจากประชากรเด็กและเยาวชนเร่ร่อนในที่สาธารณะและในสถานแรกรับของกรมประชาสงเคราะห์ จำนวน 175 คน ในประเด็นสภาพของเด็กเร่ร่อนก่อนออกจากบ้านและหลังออกจากบ้าน สุขภาพกายและสุขภาพจิต และการมองอนาคตตนเองของเด็ก พบว่าส่วนใหญ่เป็นเด็กผู้ชาย อายุระหว่าง 11 - 14 ปี เป็นบุตรคนโตหรือคนที่สอง ครอบครัวแตกแยก ฐานะยากจน บ้านไม่น่าอยู่ ขัดแย้งกับพ่อแม่และตัดสินใจออกมาเร่ร่อนกับเพื่อนตามแหล่งจอบแจ ลิดสารระเหย สุขภาพกายไม่มีปัญหา แต่จิตใจอ่อนไหวง่ายขาดความอบอุ่นและคาดหวังอนาคตในเรื่องการมีงานทำที่ดี รวมทั้งผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับมาตรการต่อเด็กขององค์การสงเคราะห์เด็ก

กิตติพันธ์ นนทปัทมะคุลย์ และคณะ (2532) ได้ศึกษาเรื่อง "ระบบการประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อให้บริการเด็กกำพร้า เด็กพิการและเด็กเร่ร่อน" โดยมีวัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาถึงขั้นตอนและวิธีการ ตลอดจนกระบวนการปฏิบัติการช่วยเหลือและ พัฒนาเด็กในกลุ่ม 3 กลุ่มเป้าหมาย คือ เด็กกำพร้า เด็กพิการ และเด็กเร่ร่อน ของหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เชื่อว่าสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของกลุ่ม เป้าหมายได้อย่างเหมาะสมเพียงไร

ผลการวิจัยพบว่า เด็กเร่ร่อนเป็นกลุ่มที่แก้ปัญหาได้ยากที่สุด เพราะลักษณะของ เด็กเป็นปัญหาเชิงพฤติกรรมที่มีสาเหตุซับซ้อน ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เด็กหนีออกจากบ้านออกมา เร่ร่อน ตัวแปรหลักของปัญหาลูกที่บ้านหรือครอบครัวแต่การเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาก็ครอบครัวมี น้อยมากและไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เด็กกำพร้าและเด็กพิการรายที่ไม่มีปัญหาพฤติกรรมมัก จะแก้ไขได้ไม่ยากเย็นนัก และมักจะเป็นการคลี่คลายกันในกระบวนการของการประสานงาน เพื่อให้ เด็กได้อยู่ในครอบครัวอุปการะหรือครอบครัวบุญธรรม ส่วนเด็กกำพร้าและเด็กพิการรายที่มีปัญหา ความยากลำบากให้การแก้ไขปัญหาก็เป็นเช่นเดียวกับเด็กเร่ร่อน กล่าวคือ ต้องใช้ เทคนิคและความรู้ เชิงจิตวิทยา และสังคมสงเคราะห์บำบัด ในส่วนของการประสานงานระดับองค์การพบว่า แม้ผู้บริหารระดับสูงจะมีนโยบายให้การสนับสนุนการประสานงานกับเอกชนก็ตาม แต่บางครั้ง ผู้บริหารระดับกลางกลับไม่เห็นคุณค่าของการประสานงานแล้วเลือกการประสานงานเป็นทาง สดุด์ท่ายในการทำงาน โดยมีความรู้สึกว่า "เสียศักดิ์ศรี" หรือ "เสียหน้า" ทำให้บุคลากรระดับ ปฏิบัติงานพลอยไม่นิยมการประสานงานการใช้ทรัพยากร หน่วยงานต่าง ๆ มักจะมองข้ามหน่วยงาน ที่ไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะเรื่องบุคลากร

กรมประชาสงเคราะห์ (2532) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "การศึกษาพฤติกรรม เด็กที่หลบหนีจากสถานแรกรับ : เฉพาะกรณีสถานแรกรับเด็กชายปากเกร็ด และสถานแรกรับ เด็กหญิงพญาไท" มีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาสาเหตุการหลบหนีของเด็กสถานแรกรับเด็กชาย ปากเกร็ดและสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท ทรรศนะของเจ้าหน้าที่สถานแรกรับต่อการหลบหนี ของเด็กรวมทั้งแนวคิดในการป้องกันและแก้ไข ภูมิหลังของเด็กที่หลบหนีออกจากสถานแรกรับ ตลอดจนศึกษาประวัติดั้งเดิมความเป็นมาและพฤติกรรมของเด็กที่เคยหลบหนีออกจากสถานแรกรับเป็น กรณีศึกษา (case study) แบบเจาะลึกในเชิงจิตวิเคราะห์ (psychoanalysis) นอกจากนี้

ยังได้ศึกษาแนวโน้มการหลบหนีของเด็กเพื่อผลในการพยากรณ์ต่อไป โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กที่หลบหนีออกจากสถานแรกรับเด็กชายปากเกร็ด จำนวน 115 คน และสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท จำนวน 32 คน

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า สาเหตุการหลบหนีออกจากสถานแรกรับทั้งเด็กชายและเด็กหญิงที่พบมากกว่าสาเหตุอื่น คือ สาเหตุจากลักษณะนิสัยของตัวเอง ได้แก่ รักอิสระ ชอบเที่ยวเตร่ไปเรื่อย ๆ ไม่ชอบความจำเจ และไม่ชอบอยู่ในระเบียบวินัย ฯลฯ เป็นต้น สาเหตุรองลงมาคือ สาเหตุจากครอบครัวของเด็ก พ่อแม่ผู้ปกครองของเด็กไม่ค่อยสนใจมาเยี่ยมเยียนดูแลเอาใจใส่เด็กเท่าที่ควร เป็นเหตุให้เด็กรู้สึกเหงา คิดถึงบ้าน จึงคอยหาโอกาสหลบหนี และสาเหตุทางด้านบริหารงานของสถานแรกรับ ได้แก่ การดูแลเด็ก รื้อและอาคารสถานที่ ตลอดจนท่าทีการปฏิบัติต่อเด็กของเจ้าหน้าที่สถานแรกรับบางคนไม่เหมาะสม เด็กบางคนต้องการออกไปทำงาน ฯลฯ เป็นต้น สำหรับทัศนะของเจ้าหน้าที่สถานแรกรับในเรื่องสาเหตุการหลบหนีของเด็กมีความเห็นสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากตัวเด็ก

อุนตา นพคุณ (2532) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ปัญหาสวัสดิการเด็กและการตอบสนองโดยองค์กรเอกชน" โดยนำเสนอผลการวิจัยในส่วนของเด็กเร่ร่อน และกลุ่มด้อยโอกาสอื่น ๆ เช่น เด็กติดยาเสพติด เด็กที่ถูกใช้แรงงานแบบไม่เป็นธรรม เด็กที่ถูกขายตัวเพื่อบริการทางเพศ และเด็กที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนว่าจะเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เข้าถึงยาก และเป็นกลุ่มที่ยังไม่ได้รับการบริการ หรือขาดการตอบสนอง บริการต่าง ๆ ตั้งแต่ด้านการจัดวัคซีนป้องกันโรค อาหารกลางวัน การพัฒนาสติปัญญา อาชีพ และจริยธรรม วัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งองค์กรเอกชนน่าจะมุ่งเพิ่มบริการให้แก่เด็กกลุ่มนี้มากยิ่งขึ้นในอนาคต

สุทินทิพย์ ผาสุขดี (2532) ได้ศึกษาบทบาทของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน ในการแก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษาบทบาท ปัญหาและอุปสรรคของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน ตลอดจนข้อเสนอแนะทางการจัดการศึกษา เพื่อแก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในกรุงเทพมหานคร ด้วยการสัมภาษณ์ ผู้บริหาร และครูของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน

ผลการวิจัยพบว่า หน่วยงานของรัฐบาลจะมีการวางแผนดำเนินการเรื่องให้ เด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาได้มีกฝนอาชีพพระชะสิ้นตามที่ตนถนัด โดยมีบุคลากรและงบประมาณ ให้ ในขณะที่หน่วยงานของเอกชนจะมีการวางแผนดำเนินการให้เด็กได้รับการเลี้ยงดู และ การศึกษาเป็นกิจกรรมเฉพาะอย่างต่างกันตามวัตถุประสงค์ โดยจ้างบุคลากรและมีเงินอุดหนุน จากองค์กรต่าง ๆ เจ้าหน้าที่ทั้งของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน มีความเห็นว่า การดำเนินการนี้ สามารถแก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาได้ดี

หัวหน้าหน่วยงานของรัฐบาลมีความเห็นว่า ปัญหาและอุปสรรค เนื่องมาจาก เด็กไม่มีสำเนาทะเบียนบ้าน ย้ายที่อยู่บ่อย ทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษา บุคลากรไม่เสียสละ ขาดบุคลากรและงบประมาณ และการประสานงานกับหน่วยงานอื่นยังไม่ดีพอ ส่วนหัวหน้าหน่วยงานของเอกชนมีความเห็นในเรื่องปัญหาและอุปสรรคว่า เด็กย้ายที่อยู่บ่อยบุคลากรไม่เข้าใจ ปัญหาของเด็ก ขาดความเข้าใจระหว่างหน่วยงานรัฐบาลและเอกชน ขาดการสนับสนุนจาก รัฐบาล

เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมีความเห็นว่า สิ่งที่เป็นปัญหาและอุปสรรค ได้แก่ การ ขาดบุคลากร เครื่องอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรม เด็กย้ายที่อยู่บ่อย และงบประมาณ ในการดำเนินงาน ส่วนเจ้าหน้าที่ของเอกชนมีความเห็นว่า สิ่งที่เป็นปัญหาและอุปสรรค ได้แก่ ความต่อเนื่องในการทำงาน เนื่องจากเด็กย้ายที่อยู่บ่อย การบริหาร การเลือกรูปแบบของ กิจกรรมการศึกษา บุคลากรขาดความรู้ ความสามารถ และขาดความร่วมมือของเด็ก

แนวทางการจัดการศึกษา เพื่อแก้ปัญหาความด้อยโอกาสทางการศึกษาของเด็กในกรุงเทพมหานคร สำนักการศึกษากรุงเทพมหานคร ควรจัดการศึกษาให้กับเด็กพวกนี้ ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน มีการฝึกฝนอาชีพ สนับสนุนทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน และเสื้อผ้า ควรมีการร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐบาล และหน่วยงานของเอกชนให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐควรเพิ่มการให้ความสนใจช่วยเหลือหน่วยงานของเอกชนที่ทำงานด้านนี้

นิตยา กัทลิตระพันธ์ (2535) ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาสถานภาพและนิเวศของเด็กร่วมกับเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาส : เด็กเร่ร่อน" โดยศึกษาข้อมูลในเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหา สาเหตุของเด็กเร่ร่อน สภาพความรุนแรงของปัญหา และข้อคิดเห็นเชิงเสนอแนะเพื่อการหาทางป้องกัน และแก้ไขปัญหาลูกเร่ร่อน โดยสอบถามจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชนที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนทั้งในระดับบริหารและผู้ปฏิบัติ จำนวน 55 ราย และศึกษาข้อมูลทัศนคติเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนจากประวัติเด็ก จำนวน 505 ราย

ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาเด็กเร่ร่อน เนื่องจากสภาพของครอบครัวตัวเด็กเอง และสังคมภายนอก ส่วนกระบวนการเป็นเด็กเร่ร่อนจะมาจากกระบวนการโดยตัวเด็กและครอบครัวกระทำ กระบวนการโดยมีผู้ล่อลวงชักจูง กระบวนการที่พ่อแม่กระทำ โดยเจตนาและไม่เจตนา กระบวนการสถานการณ์ที่ผลักดัน ส่วนสภาพความรุนแรงของปัญหาได้แก่การที่เด็กมีระดับอายุลดต่ำลง การติดสารเสพติด จิตใจและความประพฤตินิสัยกระด้าง มีครอบครัวแตกแยกและเร่ร่อนทั้งครอบครัว รวมทั้งมีแหล่งขี้เถ้าขี้มูลมากขึ้น สถานสงเคราะห์มีมากขึ้นแสดงว่ามีเด็กเร่ร่อนมากขึ้น และเด็กมีสุขภาพไม่ดี อย่างไรก็ตามพบว่าปัจจุบันมีหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนได้เข้ามาให้บริการ และจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนมากขึ้น

กมล รอดคล้าย (2536) ได้ศึกษาเรื่อง "การวิเคราะห์ระบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนในกรุงเทพมหานคร" เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพของระบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนของหน่วยงานรัฐบาลและเอกชนในกรุงเทพมหานคร ศึกษาสภาพของระบบการจัดการศึกษาลักษณะและความพึงพอใจในการทำงานของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ เพื่อนำ

มาเสนอเป็นแนวทางในการพัฒนาและจัดระบบการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนของหน่วยงานรัฐบาล และเอกชนในกรุงเทพมหานคร โดยเน้นการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับเด็กช่วงอายุ 6 - 14 ปี

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ จากหน่วยงาน ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน

ผลการวิจัยพบว่า

1. ด้านสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาเด็กเร่ร่อน พบว่า สภาพสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ มีการอพยพเข้าสู่เมืองหลวง ทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวขาดความรักความอบอุ่นในครอบครัว จึงส่งผลให้เกิดปัญหาเด็กเร่ร่อน

2. ด้านปัจจัยนำเข้า เด็กที่เข้าสู่กระบวนการจัดการศึกษามีมากขึ้น ซึ่งสัมพันธ์กับจำนวนเด็กเร่ร่อนที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น เด็กเร่ร่อนที่เข้ารับบริการในหน่วยงานทั้งรัฐบาล และเอกชนมีจำนวนไม่แน่นอน หน่วยงานที่ให้บริการแก่เด็กเร่ร่อนในรอบปีที่ผ่านมามากที่สุด ได้แก่ กรมประชาสงเคราะห์ 217 คน มูลนิธิสังสรรค์เด็ก 212 คน และสำนักสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร 113 คน หน่วยงานที่มีขนาดเล็กจะรับผิดชอบเด็กประมาณ 30 - 50 คน โดยเด็กจะมีอายุตั้งแต่ 0 - 25 ปี ส่วนใหญ่อยู่ระหว่างช่วงอายุ 6 - 18 ปี การเข้ามาใช้บริการของเด็กเร่ร่อน มีหลายวิธี เช่น ผู้ปกครองหรือญาติเด็กนำมา พลเมืองดีแจ้งมา หน่วยงานอื่นทั้ง รัฐบาลและเอกชนแจ้งมา เด็กมาเอง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานออกไปสำรวจและนำเข้ามา รับบริการ

- บุคลากรที่ปฏิบัติงานเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน รวมทั้งผู้บริหารจะมีจำนวน ตั้งแต่ 2 - 14 คน ตามแต่ละขนาดของหน่วยงาน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี

- งบประมาณในการดำเนินการ สำหรับหน่วยงานรัฐบาล จะได้รับจากรัฐบาลและการสนับสนุนจากองค์การ การบริจาค การหาทุนต่าง ๆ ส่วนหน่วยงานเอกชนจะได้รับทุนอุดหนุนจากองค์กรทุนในประเทศและต่างประเทศ

- กิจกรรมที่จัดให้แก่เด็กเร่ร่อน จะประกอบด้วยกิจกรรมให้บริการ

พื้นฐานและกิจกรรมด้านการจัดการศึกษา

3. ด้านระบบการจัดการศึกษา ระบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนของภาครัฐและเอกชนมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน คือ จะมีการกำหนดจุดมุ่งหมายของหน่วยงาน จัดทำแผนและดำเนินการตามแผนที่กำหนด สำหรับด้านการบริการพบว่า บุคลากร ทั้ง 2 หน่วยงาน ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยมีการฝึกอบรมอยู่เป็นประจำ มีโอกาสดูงานหรือฝึกอบรมในต่างประเทศ

4. ด้านผลผลิตทางการศึกษา เด็กเร่ร่อนที่เข้ารับบริการในหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน หลังจากผ่านการรับบริการแล้วส่วนใหญ่จะกลับบ้าน ออกเร่ร่อนศึกษาต่อและประกอบอาชีพ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณจะพบว่า ผลผลิตค่าเมื่อเทียบกับงบประมาณรายตัว แต่ผลผลิตเชิงคุณภาพในเชิงผลกระทบต่อสังคมมีคุณภาพค่อนข้างสูง ในด้านของผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติงานนั้น พบว่ามีความพึงพอใจในระดับปานกลาง

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2537) ได้ติดตามสภาพการจัดการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาส เฉพาะกลุ่มเด็กเร่ร่อน โดยศึกษาในเรื่องการดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน รูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อนที่มีอยู่ในประเทศไทย พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน โดยเก็บข้อมูลจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนใน 12 จังหวัด จำนวนเด็ก 623 คน โดยใช้แบบสำรวจ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต ทั้งครูและเด็กเร่ร่อน จำนวน 4 ฉบับ ผลการศึกษา พบว่า

1. เด็กเร่ร่อนส่วนใหญ่ที่พบเป็นเด็กชายมากกว่าเด็กหญิงในทุกกลุ่มอายุ และตามวิถีชีวิต อาจเป็นไปได้ว่าเด็กหญิงไปอยู่ในกลุ่มโสเภณีเด็ก แรงงานเด็ก
2. หน่วยงานต่าง ๆ ที่จัดบริการให้กับเด็กเร่ร่อน เริ่มมีการประสานงานระหว่างหน่วยงาน จัดตั้งเป็นเครือข่ายองค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อนขึ้นเพื่อประสานในการร่วมมือกันจัดบริการให้กับเด็กเร่ร่อนได้อย่างทั่วถึง ทำให้องค์กรเอกชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น

3. การดำเนินงานในด้านการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ที่แต่ละองค์กรจัดอยู่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะการส่งเด็กไปโรงเรียน อังชาติการประสานงานกับทางต้นสังกัดอย่างจริงจัง

4. องค์กรเอกชนที่ทำงานเพื่อเด็กเร่ร่อนได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากต่างประเทศ ซึ่งต่อไปในอนาคตความช่วยเหลือด้านการเงินจากต่างประเทศลดลง องค์กรเอกชนต้องหาแหล่งทุนจากภายในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือธุรกิจเอกชนเข้ามาแทน

5. การส่งเด็กกลับคืนสู่โรงเรียน พบว่าเด็กไม่ออกไปโรงเรียน เพราะสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การเรียนการสอน มีกฎระเบียบมาก เด็กปรับตัวไม่ค่อยได้

เอ็ดมันด์ เจ. อมิดอน และ เนด เอ. แพลนเดอร์ส (Edmund J. Amidon and Ned A. Flanders 1963) ได้ศึกษาอิทธิพลของครูที่มีต่อนักเรียน โดยใช้แบบวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ทางวาจาของเนด เอ. แพลนเดอร์ส พบว่า การใช้อิทธิพลทางอ้อมในการเรียนการสอน ได้แก่ การยอมรับความรู้สึกของนักเรียน การยกย่องชมเชย การนำความคิดเห็นของนักเรียนมาใช้ การถามคำถาม จะช่วยให้ผู้เรียนมีความกล้าที่จะแสดงออก มีความเชื่อมั่นในตนเอง และประสบความสำเร็จในการเรียนสูงกว่า ซึ่งสอดคล้องกับ วราภรณ์ ชัยโสภาส (2525) ได้ศึกษาสังเกตพฤติกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน โดยใช้เครื่องมือที่ดัดแปลงมาจากเครื่องมือของแพลนเดอร์ส ผลปรากฏว่า พฤติกรรมการพูดตอบสนองและพฤติกรรมการริเริ่มของนักเรียนจะสัมพันธ์กับวิธีสอนของครู คือ ถ้าครูใช้พฤติกรรมการสอนทางอ้อมมาก เช่น มีการชมเชย การเสริมกำลังใจ ยอมรับความรู้สึกและความคิดเห็นของนักเรียน ให้โอกาสนักเรียนซักถาม แสดงความคิดเห็น หรือครูใช้คำถามแบบกว้าง มีคำตอบหลายทาง นักเรียนจะมีพฤติกรรมการพูดริเริ่ม หรือพูดแสดงความคิดเห็นได้มากกว่า การที่ครูใช้พฤติกรรมการสอนที่มีอิทธิพลทางตรงที่ครูเป็นฝ่ายแสดงโดยการบรรยาย อธิบาย สิ่ง นักเรียนต้องเป็นฝ่ายปฏิบัติตามเท่านั้น

เฮช.เฮช.แอนเดอร์สัน (H.H. Anderson, 1945) ได้ศึกษาพฤติกรรมของครูและนักเรียน ทั้งในระดับปฐมวัยและประถมศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้มาสร้างเป็นแบบบันทึกพฤติกรรมการสอนของครู ทั้งทางท่าทางและทางวาจา มีทั้งหมด 26 พฤติกรรม โดยจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การใช้อำนาจควบคุม (Dominative)
2. การสร้างความพึงพอใจ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนักเรียน

(Integrative)

ผลการศึกษาพบว่า บุคลิกภาพของครูมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของนักเรียนในชั้นเรียน คือ ถ้าครูที่ใช้อำนาจควบคุมจะทำให้เด็กแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว และไม่เป็นมิตรต่อครูและเพื่อน ส่วนครูที่สร้างความพึงพอใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนักเรียน จะทำให้เด็กรู้สึกพึงพอใจ มีความเป็นเพื่อน มีความร่วมมือกันและมีพฤติกรรมพึ่งพาตนเอง

อาร์เทอร์ เนลสัน (Arthur Nielson, 1979) ได้ศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางวาจาของนักศึกษาฝึกสอนที่มีต่อนักเรียนในวิชาภาษาอังกฤษและสังคมศึกษา และเพื่อบันทึกและเปรียบเทียบปฏิสัมพันธ์ประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นคือ การถาม การแนะนำ การตอบสนอง การใช้ข้อเท็จจริงระหว่างชั้นประถมศึกษาตอนต้น กับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย โดยใช้แบบวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของไทเบอร์ (The Reciprocal Category System) ซึ่งประกอบด้วย พฤติกรรมทางวาจา 9 ประเภท และประเภทที่ 10 เป็นพฤติกรรมเงิบและสับสน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาฝึกสอนมีพฤติกรรมทางวาจามากถึงร้อยละ 59.18 ของพฤติกรรมทางวาจาทั้งหมด ขณะที่นักเรียนถูกจำกัดการพูด รูปแบบของพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางวาจาระหว่างนักศึกษาฝึกสอนกับนักเรียนที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป คือ ครูถาม ครูยอมรับ การตอบสนองของนักเรียน และครูให้ข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็น นักเรียนตอบคำถามครูหรือเสนอข้อเท็จจริงหรือความคิดเห็นที่จำกัด

การพูดติดต่อกันของครูเกิดขึ้นมากทั้งด้านความถี่และความยืดหยุ่น โดยมีคำถามและบอกให้นักเรียนให้ข้อมูลมากกว่านักเรียนเป็นผู้ถาม การตอบสนองมีการกระจายมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับนักศึกษาฝึกสอน นักเรียนที่ตอบสนองมากเนื่องจากถูกถามมาก และการตอบที่ถูกจำกัดรูปแบบ

การเปรียบเทียบปริมาณการมีปฏิสัมพันธ์ทางวาจาพบว่า ในระดับประถมต้น มีพฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ถูกต้อง ความยืดหยุ่นน้อยกว่าระดับประถมปลาย พฤติกรรมที่เกิดขึ้นประกอบด้วยคำถามสั้น ๆ และจำกัดคำตอบ และครูเป็นผู้แนะนำ ระดับประถมปลาย รูปแบบของการพูดถูกจำกัดประเภทมากกว่า

สำหรับการทดลองในเรื่องของแฟลนเคอร์สในประเทศไทย ในปี 2518 กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทำการวิเคราะห์และเปรียบเทียบพฤติกรรมของครูและนักเรียนในชั้นที่สอนวิชาสังคมศึกษา ระดับประถมศึกษาตอนต้น ในกรุงเทพมหานคร ใช้การวิเคราะห์พฤติกรรมของแฟลนเคอร์สเป็นเครื่องมือในการศึกษา ผลการศึกษาที่น่าสนใจมีดังนี้

1. ครูใช้เวลาพูดมากกว่านักเรียน
2. พฤติกรรมการสอนด้วยวิธีบรรยายมีมากกว่าวิธีสอน
3. ครูใช้อธิบายทางตรงมากกว่าอธิบายทางอ้อม
4. ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นน้อยกว่าการให้นักเรียน

พูดเพื่อตอบคำถามครู

5. พฤติกรรมที่ไม่ได้แสดงออกทางวาจา ซึ่งเกิดขึ้นอย่างมีวัตถุประสงค์มีมากกว่า พฤติกรรมที่ไม่ได้แสดงออกทางวาจา ซึ่งเกิดขึ้นอย่างไม่มีวัตถุประสงค์

นรา บุรณรัช (2517) ได้ทำการศึกษาพฤติกรรมการสอนของครูสอนวิชาคณิตศาสตร์ระดับประถมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา ในกรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2517 ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมที่ครูใช้มากที่สุด คือ พฤติกรรมที่ครูเป็นผู้กระตุ้นให้นักเรียนตอบ ส่วนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นน้อยที่สุด คือ พฤติกรรมที่นักเรียนเป็นผู้เริ่ม

กรมการฝึกหัดครู (2521) ได้ทำการวิเคราะห์และเปรียบเทียบพฤติกรรมการสอนของอาจารย์ในวิทยาลัยครูกับครู ในโรงเรียนประจำเคราะห์ของวิทยาลัยครู เครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ใช้การสังเกตและวิเคราะห์พฤติกรรมปฏิสัมพันธ์ทางวาจา ของแพลนเคอร์ส ผลการวิจัยปรากฏว่า

1. ครูและอาจารย์ใช้พฤติกรรมการอธิบายมากที่สุด และพฤติกรรมที่ใช้น้อยที่สุดคือ พฤติกรรมการยอมรับความรู้สึกของนักเรียน
2. ครูและอาจารย์ใช้พฤติกรรมที่มีอิทธิพลทางตรงมาก และพฤติกรรมที่มีอิทธิพลทางอ้อม
3. พฤติกรรมทางวาจาของครูและอาจารย์มีมากกว่าพฤติกรรมทางวาจาของนักเรียน

พาเทน (Parten, 1949) ได้ทำการศึกษาถึงอิทธิพลของเพื่อนที่มีต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพ โดยทำการตรวจสอบธรรมชาติของสังคม และการปะทะสัมพันธ์ของเด็กในสถานเลี้ยงเด็ก 42 คน อายุระหว่าง 2 - 5 ปี ทำการสังเกต 20 ครั้ง ครั้งละ 1 นาที เป็นเวลา 11 เดือน พร้อมกับการจัดบันทึกรายละเอียดที่ได้จากการสังเกต ผลจากการสังเกต และวิจัยได้แยกแยะการมีส่วนร่วมทางสังคมของเด็ก เป็น 6 ประเภท คือ

1. พฤติกรรมนั่งเฉย (Unoccupied Behavior) เด็กจะไม่เข้าไปเล่นกับคนอื่น แต่จะเฝ้าดูสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดรอบตัว
2. เล่นตามลำพังคนเดียว (Solitary Play) เด็กจะเล่นคนเดียว ไม่พูดกับคนอื่น
3. ดูคนอื่นเล่น แต่ไม่เข้าไปมีส่วนเล่นด้วย (On-Locker Behavior)
4. ต่างคนต่างเล่น (Parolled Play) เด็กจะเล่นของเล่นร่วมกับคนอื่น แต่ไม่เล่นด้วยกัน จะนั่งเล่นใกล้ ๆ กัน
5. การเล่นร่วมกับผู้อื่น และแบ่งของเล่นกัน (Associated Play)
6. ร่วมเล่นกันอย่างมีระบบระเบียบ (Cooperative or Organized)

Goetz, Thomas and Etzel (1975 อ้างถึงใน รัศมี ดินประเสริฐสังข์ 2532) ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อน 3 วิธี คือ (1) การเสริมแรงทางตรง (2) การเสริมแรงทางตรงและทางอ้อมร่วมกับการชี้แนะทางตรงและทางอ้อม (3) การเสริมแรงทางอ้อม และการชี้แนะทางอ้อม ซึ่งในการเสริมแรงทางตรง ก็คือ การเสริมแรงทางสังคมด้วยการที่ครูให้ความสนใจกับเด็กแยกตัวโดยตรง เมื่อเด็กมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การเสริมแรงทางอ้อม คือ การเสริมแรงทางสังคมด้วยการที่ครูให้ความสนใจกับเพื่อนที่เด็กแยกตัว มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมด้วย ส่วนการชี้แนะทางตรงก็คือ การที่ครูบอกให้เด็กแยกตัวเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อน การชี้แนะทางอ้อมคือ การที่ครูบอกเพื่อนให้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเด็กแยกตัว โดยครูเป็นผู้ดำเนินการใช้ทั้ง 3 วิธี กับเด็กแยกตัว 1 คน อายุ 4 ปี ผลปรากฏว่าวิธีการทั้ง 3 แบบมีประสิทธิภาพในการเพิ่มพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเด็กแยก

รัศมี ดินประเสริฐสังข์ (2532) ได้วิจัยเพื่อศึกษาผลของการชี้แนะโดยใช้วาจาและการกำหนดบทบาทผู้จัดการชั้นเรียนต่อการเพิ่มพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนของเด็กแยกตัว

ผลการวิจัยพบว่า

1. เด็กแยกตัวที่ได้รับการชี้แนะ โดฮใช้วาจาจะมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนสูงกว่าเด็กแยกตัวที่ไม่ได้รับการชี้แนะโดฮใช้วาจา
2. เด็กแยกตัวที่ได้รับการชี้แนะโดฮใช้วาจาจะมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนในระยะเวลาที่ให้การชี้แนะโดฮใช้วาจาสูงกว่าระยะเวลาที่ไม่ให้การชี้แนะโดฮใช้วาจา
3. เด็กแยกตัวที่ได้รับการชี้แนะโดฮใช้วาจา ร่วมกับการกำหนดบทบาทผู้จัดการชั้นเรียนจะมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนสูงกว่าเด็กแยกตัวที่ไม่ได้รับการชี้แนะ โดฮใช้วาจา ร่วมกับการกำหนดบทบาทผู้จัดการชั้นเรียน
4. เด็กแยกตัวที่ได้รับการชี้แนะโดฮใช้วาจา ร่วมกับการกำหนดบทบาทผู้จัดการชั้นเรียนจะมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อน ในระยะเวลาที่ให้การชี้แนะโดฮใช้วาจา และการกำหนดบทบาทผู้จัดการชั้นเรียนสูงกว่าระยะเวลาที่ไม่ให้การชี้แนะโดฮใช้วาจา และระยะเวลาที่ให้การชี้แนะโดฮใช้วาจา แต่เพียงอย่างเดียว

ชูพงศ์ ปัญจมะวัต (2534) ได้วิจัยเพื่อศึกษาถึงผลของการใช้ตัวแบบในนิทานประกอบภาพ เพื่อเพิ่มพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนในเด็กอนุบาลที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่ำ โดฮใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนอนุบาล 1 จำนวน 6 คน โดฮเข้าไปสังเกตและบันทึกพฤติกรรม ในช่วงที่เด็กเล่นอิสระ 30 นาที/วัน

ผลการวิจัยพบว่า

1. เด็กที่มีระดับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนต่ำที่ได้ดูตัวแบบในนิทานประกอบภาพ จะมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนเพิ่มขึ้น ระหว่างระยะก่อนทดลองกับระยะหลังทดลอง
2. เด็กที่มีระดับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนต่ำ กลุ่มที่ได้ดูตัวแบบในนิทานประกอบภาพจะมีพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับเพื่อนเพิ่มขึ้นจากระยะก่อนทดลองกับระยะหลังทดลอง ไม่แตกต่างกับกลุ่มที่ไม่ได้อ่านนิทานประกอบภาพ